

ISSN 2617-0159

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ**

**КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧА СИСТЕМА:
ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (8)

Чернігів 2020

УДК 343.8(051)

K82

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.02

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 15 від 01 грудня 2020 р.).

Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра: науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернівці: Академія ДПТС, 2020. № 2 (8). 112 с.

У цьому номері журналу «Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра» вміщено статті, присвячені кримінально-правовим та кримінологічним проблемам, теорії і практиці застосування позбавлення волі, організаційно-правовим питанням виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, актуальним питанням галузевих юридичних наук.

Видання буде корисним для науковців, аспірантів, викладачів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 343.8(051)

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ РАДИ:

Тогочинський О.М., д-р пед. наук, проф., ректор Академії Державної пенітенціарної служби, заслужений працівник освіти України.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Пузирьов М.С., д-р юрид. наук.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Тягієв С.Р., д-р юрид. наук, заслужений юрист України;

Олійник О.І., канд. юрид. наук, доцент.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Андріяшко М.В., канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін та державного управління, Барановичський державний університет (м. Барановичі, Республіка Білорусь);

Карелін В.В., д-р юрид. наук;

Коломієць Н.В., д-р юрид. наук, доцент;

Ніцимна С.О., д-р юрид. наук, проф.;

Олефір Л.І., канд. юрид. наук;

Партенадзе О.А., д-р права, проф., керівник департаменту права та публічного управління, факультет юридичних та соціальних наук, Батумський державний університет імені Шота Руставелі (м. Батумі, Республіка Грузія);

Скаков А.Б., д-р юрид. наук, проф., професор кафедри кримінально-правових дисциплін, Євразійський національний університет імені Л.М. Гумільова (м. Нур-Султан, Республіка Казахстан);

Чумак В.В., д-р юрид. наук, доцент;

Шумна Л.П., д-р юрид. наук, доцент.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Олефір Л.І.*, канд. юрид. наук.

ISSN 2617-0159

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
ACADEMY OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE**

**CRIMINAL AND
EXECUTIVE SYSTEM:
YESTERDAY. TODAY.
TOMORROW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 2 (8)

Chernihiv 2020

UDC 343.8(051)

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.02

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol №15 on December 1, 2020).

Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow: a Scientific Journal / Academy of the State Penitentiary Service. Chernihiv: Academy of the SPS, 2020. № 2 (8). 112 p.

In this issue of the journal «Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow» the articles, dedicated to criminal and legal, criminological problems, theory and practice of application of imprisonment, organizational and legal questions of execution of punishments, not connected with imprisonment, relevant issues of juridical sciences are placed.

The publication will be useful for scientists, postgraduates, teachers, master students and officers, students of higher educational establishments.

UDC 343.8(051)

PRESIDENT OF EDITORIAL AND PUBLISHING COUNCIL:

Tohochynskyi O.M., Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Rector of the Academy of the State Penitentiary Service, Honored Worker of Education of Ukraine.

EDITOR-IN-CHIEF:

Puzyrov M.S., Doctor of Sciences (Law).

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Tagiev S.R., Doctor of Sciences (Law), Honored Lawyer of Ukraine;

Oliynyk O.L., Ph.D. in Law, Associate Professor.

EDITORIAL BOARD:

Andriiashko M.V., PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Legal Disciplines and Public Administration, Baranovichi State University (Baranovichi, Republic of Belarus);

Karelin V.V., Doctor of Sciences (Law);

Kolomiets N.V., Doctor of Sciences (Law); Associate Professor;

Nishchymna S.O., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Olefir L. I., Ph.D. in Law;

Partenadze O.A., Doctor of Sciences (Law), Professor, Head of the Department of Law and Public Administration, Faculty of Law and Social Sciences, Batumi Shota Rustaveli State University (Batumi, Republic of Georgia);

Skakov A.B., Doctor of Sciences (Law), Professor, Professor of the Department of Criminal Law Disciplines, L.N. Gumilyov Eurasian national university (Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan);

Chumak V.V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Shumna L.P., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor.

RESPONSIBLE SECRETARY OF EDITORIAL BOARD: Olefir L. I., Ph.D. in Law.

ЗМІСТ**I. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ
ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ****Єрмак О. В.**ДО ПИТАННЯ ПРО ВИДИ ІНШИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО
ХАРАКТЕРУ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ: НОРМАТИВНИЙ ПІДХІД..... 7**Копотун І. М., Черниш В. В.**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ, ЩО ЗЛОВЖИВАЄ
ПОВНОВАЖЕННЯМИ У СФЕРІ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ ..... 17**II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ****Карелін В. В.**ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ
УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ..... 31**Олефір Л. І., Фуркало С. С.**ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ,
УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ ТА СУБ'ЄКТІВ
СОЦІАЛЬНОГО ПАТРОНАЖУ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ДО ЗВІЛЬНЕННЯ ОСІБ,
ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ
АБО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК ..... 40**III. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА****Останчук Л. Г., Кондратенко Н. В.**ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ
СТОСОВНО ЗАСУДЖЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ..... 53**Пузирьов М. С., Пеховський А. Ю., Штупун Ю. Д.**ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ..... 62**IV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК****Сташків Б. І., Тютюнник А. В.**

ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ..... 74

Тагієв С. Р., Кобзар К. С.ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ У ХОДІ
ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ..... 84**Рекarchuk V. M., Havrysh H. R.**PROBLEMS OF NORMATIV-LEGAL REGULATION OF CITIZENSHIP
IN UKRAINE ..... 94**Zozulia Ye. V., Hanzha Ya. K.**

UKRAINE AS A UNITARY STATE 103

CONTENT

I. CRIMINAL, LEGAL AND CRIMINOLOGICAL PROBLEMS

Yermak O.

ON ISSUE CONCERNING TYPES OF OTHER CRIMINAL AND LEGAL MEASURES FOR JUVENILES: NORMATIVE APPROACH 7

Kopotun I., Chernysh V.

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF A CRIMINAL ABUSING POWERS IN PROVIDING PUBLIC SERVICES 17

II. ORGANIZATIONAL AND LEGAL QUESTIONS OF EXECUTION OF PUNISHMENTS, NOT CONNECTED WITH IMPRISONMENT

Karelin V.

ON THE FEATURES OF PROSECUTOR'S SUPERVISION OVER THE AUTHORIZED BODIES ACTIVITIES ON PROBATION 31

Olefir L., Furkalo S.

PECULIARITIES OF INTERACTION AMONG PENAL INSTITUTIONS, AUTHORIZED PROBATION BODIES AND SUBJECTS OF SOCIAL PATRONAGE WHILE PREPARING PERSONS SERVING A SENTENCE OF RESTRAINT OF LIBERTY OR IMPRISONMENT FOR A CERTAIN PERIOD FOR RELEASE.....40

III. APPLICATION OF IMPRISONMENT: THEORY AND PRACTICE

Ostapchuk L., Kondratenko N.

PROBLEM ASPECTS OF EXECUTION OF PUNISHMENT IN THE FORM OF ARREST OF CONVICTED SERVICEMAN 53

Puzyrrov M., Pekhovskyi A., Shtupun Yu.

RELEASE FROM SERVING A SENTENCE IN THE FORM OF LIFE IMPRISONMENT: DOMESTIC REALITIES AND PROSPECTS OF IMPROVEMENT 62

IV. CURRENT ISSUES OF THE INDUSTRIAL LEGAL SCIENCES

Stashkiv B., Tiutiunnyk A.

CONCEPT AND ESSENCE OF CONSTITUTIONAL CONTROL IN UKRAINE 74

Tahiiiev S., Kobzar K.

PECULIARITIES OF JUVENILES AND MINORS' INTERROGATION DURING INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS 84

Pekarchuk V., Havrysh H.

PROBLEMS OF NORMATIV-LEGAL REGULATION OF CITIZENSHIP IN UKRAINE 94

Zozulia Ye., Hanzha Ya.

UKRAINE AS A UNITARY STATE 103

I. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 343.27

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01.007

Єрмак О. В.,

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник
відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-1872-0383

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИДИ ІНШИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ: НОРМАТИВНИЙ ПІДХІД

У статті проаналізовано підходи вчених щодо поняття «інші заходи кримінально-правового характеру», яке входить до загальної структури заходів кримінально-правового впливу; досліджено окремі статті Кримінального кодексу, що стосуються неповнолітніх осіб; визначено вік неповнолітньої особи, яка підлягає кримінальній відповідальності. Автором визначено види інших заходів кримінально-правового характеру, а також особливості застосування примусових заходів медичного характеру, спеціальної конфіскації та примусових заходів виховного характеру щодо дітей.

Ключові слова: неповнолітній, заходи кримінально-правового характеру, інші заходи кримінально-правового характеру, примусові заходи медичного характеру, примусові заходи виховного характеру, спеціальна конфіскація, примусові заходи виховного характеру, покарання.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток нашої держави направлений на євроінтеграцію і, безперечно, потребує переосмислення теоретичних положень сутності неповнолітньої особи з метою найефективнішого застосування заходів кримінально-правового реагування щодо осіб, які не досягли 18 років.

Проблеми впливу заходів кримінально-правового характеру на неповнолітніх правопорушників приділяється багато уваги у суспільстві, проте це не призводить до кардинальних змін. Неповнолітні вчиняють найчастіше кримінальні проступки та нетяжкі злочини, пов'язані із вживанням наркотиків і насильством, крадіжки, хуліганство та інші види кримінальних правопорушень.

Основні фактори вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми найчастіше пов'язують з їх проживанням у непов-

них, проблемних та малозабезпечених сім'ях; соціально-педагогічною занедбаністю; кримінальним оточенням; алкогольною або наркотичною залежністю тощо.

Як відомо, у разі порушення кримінально-правової заборони до особи може бути застосовано не лише покарання, а й інші заходи кримінально-правового характеру. Вже сьогодні більшість розвинених держав світу, зазначає М. І. Хавронюк, поступово відступаючи від постулатів неокласичної школи кримінального права і виходячи з мети ресоціалізації винного, як основної мети кримінального закону, у своїй кримінально-правовій політиці дотримується дуалізму покарань та інших заходів кримінально-правового впливу [1, с. 6–7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що в доктрині кримінального права безпосередньо вивченню заходів кримінально-правового характеру присвячені праці Ю. В. Бауліна, А. А. Березовського, Е. Л. Біктерімова, С. В. Векленко, Є. М. Вечерової, О. О. Дудорова, В. К. Дуюнова, В. С. Єгорова, І. Е. Звечаровського, К. М. Карпова, О. В. Козаченка, В. М. Куца, Ф. К. Набіулліна, А. А. Павлової, М. І. Хавронюка та інших науковців. Наукові розробки вказаних авторів безперечно містять значну кількість корисних теоретичних положень і висновків. Однак зазначимо, що думок стосовно інших заходів кримінально-правового характеру, які застосовуються до неповнолітніх, серед наведених фахівців небагато. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне в межах цієї публікації висловити деякі власні міркування щодо поняття, змісту та сутності інших заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до неповнолітніх.

Мета статті полягає у визначенні видів та основних ознак інших заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. Якщо аналізувати поняття «засоби кримінально-правового характеру», то вони визначаються як заходи, передбачені кримінальним законом, які застосовуються безвідносно до юридичної природи поведінки особи, яка вчинила злочин (кримінальне правопорушення), зі зміною її кримінально-правового статусу. За своїм змістом поняття захо-

дів кримінально-правового характеру містить різні форми реалізації кримінальної відповідальності [2, с. 38].

Розглядаючи поняття інших заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до неповнолітніх, зазначимо, що до категорії неповнолітніх злочинців відносяться особи, яким до часу вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років (ч. 1 ст. 22 Кримінального кодексу (далі – КК) України). А також з 14 років, якщо особа вчинила умисне вбивство, умисне тяжке тілесне ушкодження, диверсію, бандитизм, терористичний акт, захоплення заручників та інші кримінальні правопорушення, повний перелік яких міститься у частині 2 ст. 22 КК України [3].

Зауважимо, що зважати на питання досягнення відповідного віку неповнолітньою особою необхідно саме на момент вчинення нею кримінального правопорушення. Так, наприклад, суд може встановлювати покарання особі, коли їй уже виповнилось 16 років, а на момент вчинення кримінального правопорушення було 15 років. Відповідно у ст. 101 КК України арешт полягає в триманні неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг 16 років [3].

Слід зазначити, що у частині 2 ст. 98 КК України передбачено окремий розділ про особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх. До неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, можуть застосовуватися судом тільки п'ять видів покарання, а саме: штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт та позбавлення волі на певний строк. Водночас суд вправі призначити додаткові покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у випадках, визначених КК України [3].

Поняття сутності інших заходів кримінально-правового характеру сформулював у своїх публікаціях М. О. Стручков, який наголошував на різниці між такими заходами і покаранням: у випадку реалізації кримінальної відповідальності без застосування покарання вона набуває форму інших заходів, відмінних від власне покарання» [4, с. 51].

У результаті аналізу поняття «інші заходи кримінально-правового характеру» Е. Л. Біктімеров зробив висновок, що це заходи державного примусу, передбачені Кримінальним кодек-

сом, які застосовуються на підставі ухвали або вироку суду, з метою виправлення особи, яка вчинила кримінально каране діяння, забезпечення безпеки суспільства і запобігання вчиненню нових злочинів і суспільно небезпечних діянь [5, с. 8].

На думку А. А. Павлової, такі заходи є правовими наслідками забороненого кримінальним законом діяння, особливою кримінально-правовою формою державного примусу, що призначаються і застосовуються на підставі рішення, яке набрало чинності, до осіб, визначених у нормах, що регулюють їх застосування, що полягають у застосуванні обмежень їх прав і свобод, що не мають карального навантаження, спрямованих на примушування до вчинення певних дій з метою забезпечення безпеки суспільства, утримання осіб від вчинення нових заборонених кримінальним законом діянь, усунення умов, що сприяють вчиненню заборонених законом діянь, відновлення положення потерпілого [6, с. 136–137].

Інші заходи кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх С. Ю. Оловенцова розуміє як державно-примусові заходи, передбачені кримінальним законом, але які не є каральними, що застосовуються до осіб, які досягли віку кримінальної відповідальності, але не досягли повноліття до моменту винесення вироку судом, які вчинили злочин або суспільно небезпечне діяння, що підпадають під ознаки, передбачені Кримінальним кодексом, з метою превентивно-виховного, виправно-попереджувального, соціально-виховного і лікувально-профілактичного впливу [7, с. 9].

Учена класифікує інші заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до неповнолітніх, таким чином:

а) превентивно-виховні заходи (умовне засудження, примусові заходи виховного впливу);

б) виправно-попереджувальні заходи (переміщення неповнолітніх до спеціальної навчально-виховної установи закритого типу органу управління освітою);

в) соціально-відновлювальні заходи (примусові заходи виховного впливу у вигляді покладання обов'язку загладити заподіяну шкоду, конфіскація майна);

г) лікувально-профілактичні заходи (примусові заходи медичного характеру [7, с. 9].

На основі аналізу наведених позицій криміналістів можна зробити висновок, що іншими заходами кримінально-правового характеру, які застосовуються до неповнолітніх, є заходи державного примусу, що не несуть якогось репресивного або карального навантаження, а переслідують у першу чергу мету превенції.

До інших заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до неповнолітніх, належать:

- примусові заходи медичного характеру;
- спеціальна конфіскація;
- примусові заходи виховного характеру.

Розглянемо докладно ці заходи.

Як зазначено у ст. 93 КК України, примусові заходи медичного характеру можуть бути призначені судом одній з трьох категорій осіб, у тому числі неповнолітніх, а саме:

- особам, які вчинили у стані неосудності суспільно небезпечні діяння;
- особам, які вчинили у стані обмеженої осудності кримінальні правопорушення;
- особам, які вчинили кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання.

Слід зазначити, що метою застосування примусових заходів медичного характеру є вилікування, поліпшення психічного стану, а також попередження вчинення нових діянь.

У ст. 94 КК України вказується, що залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб, суд може застосувати такі види примусових заходів медичного характеру:

- 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 2) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом;
- 3) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги з посиленням наглядом;
- 4) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із суворим наглядом.

Підкреслимо, що примусові заходи стосовно неповнолітніх застосовуються окремо від повнолітніх осіб. Психіатрична допомога дітям надається винятково дитячим лікарем-психіатром та іншими фахівцями, які мають підготовку з роботи з дітьми [8].

Надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку може бути застосоване судом стосовно особи, яка страждає на психічні розлади і вчинила суспільно небезпечне діяння, але за станом свого психічного здоров'я не потребує госпіталізації до психіатричного закладу. До психіатричного закладу із звичайним наглядом може бути за рішенням суду госпіталізована психічно хвора особа, яка за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння потребує тримання у психіатричному закладі і лікування у примусовому порядку. Обов'язковими умовами перебування психічно хворих у психіатричному закладі із звичайним наглядом є ізоляція цих осіб від інших психічно хворих, що забезпечується шляхом зачинення відділення або палати пацієнта, а також обмеження пересування: можливість прогулянок тільки на території психіатричного закладу. Госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом застосовується судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, не пов'язане з посяганням на життя інших осіб, і за своїм психічним станом не становить загрози для суспільства, але потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах посиленого нагляду [8].

Госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, пов'язане з посяганням на життя інших осіб, а також щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння становить особливу небезпеку для суспільства і потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах суворого нагляду [8].

Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під озна-

ки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого переліком статей Особливої частини КК України [3].

З метою правильного розуміння кримінально-правового значення спеціальної конфіскації треба зважати на те, що законодавством України передбачено чотири види кримінально-правової конфіскації:

1. Конфіскація майна як додаткове покарання (ст. 52, 56 КК України).

2. Спеціальна конфіскація (ст. 96-1, 96-2 КК України).

3. Конфіскація майна як захід кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (примусове безоплатне вилучення у власність держави майна юридичної особи, яке застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з КК України).

Необхідно мати на увазі, що до неповнолітньої особи такий захід, як спеціальна конфіскація грошей, цінностей та іншого майна, яке є власністю неповнолітнього, застосовується на загальних підставах.

Так, відповідно до вимог ч. 3 ст. 96 КК України спеціальна конфіскація застосовується також у разі, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених цим Кодексом, крім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності [3].

Примусові заходи виховного характеру є заходами, що застосовуються з метою здійснення виховання неповнолітніх, забезпечення додаткового контролю за ними і запобігання вчиненню ними нових суспільно небезпечних діянь [9, с. 373].

Згідно зі ст. 105 КК України видами таких заходів є:

– застереження;

– обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;

– передача під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, або педагогічного чи трудового колективу за його згодою, або окремих громадян на їхнє прохання;

– покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодувати заподіяні майнові збитки;

– направлення у спеціальну навчально-виховну установу для дітей і підлітків до моменту виправлення неповнолітнього, але не більше ніж на три роки. Види таких установ є загальноосвітні школи соціальної реабілітації (для неповнолітніх віком від 11 до 14 років) і професійні училища соціальної реабілітації (для неповнолітніх віком від 14 до 18 років) [3].

Додатково до цих заходів передбачено ще один, який застосовується судом, але не вважається примусовим заходом, – призначення неповнолітньому вихователя [9, с. 373].

Слід зазначити, що відповідно до ч. 3 ст. 97 КК неповнолітній може притягуватися до кримінальної відповідальності у разі ухилення від застосування до нього примусових заходів виховного характеру [3].

Висновки. Нами було проаналізовано КК Україна і спеціальну літературу з метою вивчення правової природи інших заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до неповнолітніх. Комплексний аналіз дав змогу трактувати досліджуване поняття як заходи державного примусу, що не несуть карального навантаження або репресивного навантаження, а переслідують мету виховання, піклування і превенції про дітей.

Основними видами інших заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до неповнолітніх, є примусові заходи медичного характеру, спеціальна конфіскація та примусові заходи виховного характеру. Разом з цим у подальших наукових розробках ми спробуємо перевірити наше припущення. Можливо іншими заходами кримінально-правового характеру, крім наведених вище, можуть бути визнані й інші кримінально-правові наслідки вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? *Юридичний вісник України*. 2013. Вип. № 21 (934). URL:

<http://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/zakhodi-kriminalno-pravovogo-vplivu-yaki-voni-buvayut-chastina-1> (дата звернення: 10.01.2019).

2. Звечаровский И. Э. Меры уголовно-правового характера: понятие, система, виды. *Законность*. 1999. Вып. № 3. С. 36–39.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

4. Стручков Н. А. Уголовная ответственность и её реализация в борьбе с преступностью. Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1978. 287 с.

5. Биктимеров Э. Л. Иные меры уголовно-правового характера и их роль в осуществлении задач уголовного права России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Саратов, 2009. 27 с.

6. Павлова А. А. Иные меры уголовно-правового характера: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. исслед. универ-т «Высшая школа экономики». Москва, 2011. 219 с.

7. Оловенцова С. Ю. Иные меры уголовно-правового характера, применяемые к несовершеннолетним: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Рязань, 2010. 24 с.

8. Васильев А. І. Примусові заходи медичного характеру. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/primusovi-zakhodi-medichnogo-kharakteru/> (дата звернення: 08.01.2020).

9. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ, 2014. 944 с.

Yermak O. V.,

Ph.D. in Law, Chief Scientific Researcher of the Department
of Scientific Activity and International Cooperation,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1872-0383

ON ISSUE CONCERNING TYPES OF OTHER CRIMINAL AND LEGAL MEASURES FOR JUVEMILES: NORMATIVE APPROACH

Much attention in society is given to the problem of the impact of criminal and legal measures on juvenile offenders but it does not lead to radical change. Juveniles often commit various types of criminal offenses related to drug use and violence.

In the process of analyzing the Criminal Code of Ukraine and special literature in order to study the legal nature of other measures of criminal law applicable to minors, the following their types are investigated: coercive measures of medical nature, special confiscation and coercive measures of educational nature.

In order to treat, improve the mental state, prevent committing of new offenses against minors, coercive measures of medical nature are applied. Namely they are:

providing compulsory outpatient psychiatric care; hospitalization in a psychiatric institution with regular supervision; hospitalization in a psychiatric institution of intensive care; hospitalization in a psychiatric institution under strict supervision.

Special confiscation is a compulsory, gratuitous seizure by a court of state property of money, property and other property and applies to a minor in general. Determining the type of coercive measure takes place in court and depends on the severity of the crime and other circumstances.

Coercive measures of educational nature are measures aimed at educating minors, providing additional control over them and preventing from committing of new socially dangerous actions. Types of such measures are warnings; restriction of leisure and establishment of special requirements for minor's behavior; transferring under the supervision of parents or persons replacing them, or teaching or work staff with their consent, or individual citizens at their request; imposing on a minor who has reached the age of fifteen and has property, money or earnings, the obligation to compensate for the property damage caused; referral of a minor to a special educational institution and appointment of a minor educator.

Key words: *juvenile criminal law, Criminal Code of Ukraine, coercive measures of medical nature, special confiscation, coercive measures of educational nature, punishment.*

References

1. Khavroniuk, M. I. (2013), "Measures of criminal and legal influence: what are they?", *Legal Bulletin of Ukraine*. 2013. Issue № 21 (934), available at: URL: <http://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/zakhodi-kriminalno-pravovogo-vplivu-yaki-voni-buvayut-chastina-1> (accessed 10 January 2020).
2. Zvecharovskiy, I. E. (1999), "Measures of criminal and legal nature: concept, system, types", *Legality*, Issue № 3, pp. 36–39.
3. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
4. Struchkov, N. A. (1978), *Criminal liability and its implementation in the fight against crime*, Saratov University Publishing House, Saratov.
5. Biktimerov, E. L. (2009), *Other measures of criminal and legal character and their role in realization of tasks of the criminal law of Russia*, Saratov.
6. Pavlova, A. A. (2011), *Other measures of a criminal and legal nature*, National Research University "Higher School of Economics", Moscow.
7. Oloventsova, S. Yu. (2010), *Other measures of a criminal and legal nature applied for minors*, Riazan.
8. Vasyliiev, A. I. (2018), "Coercive measures of medical nature", *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, available at: URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/primusovi-zakhodi-medichnogo-kharakteru> (accessed 08 January 2020).
9. Dudorov, O. O. and Khavroniuk, M. I. (2014), *Criminal Law*, Kyiv.

УДК 343.85

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01.017

Копотун І. М.,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
проректор з міжнародних зв'язків,
Академія ГУСПОЛ, Чеська Республіка
ORCID: 0000-0002-2947-8599;

Черниш В. В.,

аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7185-0251

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ, ЩО ЗЛОВЖИВАЄ ПОВНОВАЖЕННЯМИ У СФЕРІ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

У статті надано кримінологічну характеристику особи злочинця, що зловживає повноваженнями у сфері надання публічних послуг. Проаналізовано стан вітчизняних та зарубіжних кримінологічних досліджень щодо визначення поняття особи злочинця як одного з основних елементів кримінологічної характеристики. Авторами шляхом дослідження офіційних статистичних даних та судових вироків наведено кримінологічний портрет особи суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 365² Кримінального кодексу України. Надано характеристику основних рис та особливостей формування особи злочинця в умовах професійної діяльності та основних детермінантів формування його соціально шкідливої, деформованої правосвідомості, систематизовано кримінологічні ознаки його особи.

Ключові слова: кримінологічна характеристика; особа злочинця; зловживання повноваженнями; публічні послуги; особи, які надають публічні послуги.

Постановка проблеми. Система сучасних заходів запобігання корупційній злочинності є ефективною лише за умови поглибленого осмислення поняття «особи злочинця», що є одним із центральних елементів будь-якого кримінологічного дослідження.

Надання кримінологічної характеристики особи злочинця, що зловживає повноваженнями у сфері надання публічних послуг, актуалізується і в силу того, що корупція є складним системним соціально шкідливим явищем, яке історично виникло та розвинулося завдяки індивідуальним особливостям злочинної поведінки окремих учасників суспільних відносин у поєднанні із специфічними умовами реалізації певних намірів для досягнення певної

матеріально вигідної мети, реалізації тих чи інших прав і свобод, що, як правило, забезпечується публічною адміністрацією, регламентованою процедурою їх реалізації, специфічним правовим статусом учасників таких суспільних відносин, проте внаслідок невід'ємного зв'язку з особою – носієм соціально негативного інструментарію вплинуло на всі без винятку сфери суспільного життя в будь-якому суспільстві та в будь-якій країні.

У кримінологічній науковій доктрині панує обґрунтована думка про те, що прогнозування схильності людини в соціумі до вчинення злочину прямо залежить від здатності особи відповідати за свою поведінку, оскільки лише внутрішня потреба окремого індивідуума в незалежності та самоствердженні може спонукати до виявів не лише правового нігілізму, а й до спроб отримання матеріальних благ за рахунок інших, матеріалізується в її вчинках та зрештою стає нормою життя [1, с. 76].

Зазначимо, що детермінанти злочинності, відповідні заходи запобігання можливо дослідити через вивчення особи злочинця. Таким чином, у системі кримінологічних заходів запобігання злочинності саме особа злочинця посідає центральне місце, особливо у сфері протидії корупційній злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий доробок у сфері кримінологічних досліджень поняття «особи злочинця» становлять роботи таких учених, як: І. Г. Богатирьова, Д. А. Бондаренка, О. М. Джужі, М. О. Дунаса, І. М. Залялової, Д. Ю. Кондратова, Я. Ю. Кондратьєва, О. М. Литвинова, В. О. Мартиненка, І. Є. Мезенцової, Р. О. Ніколенка, Ю. В. Орлова, М. В. Саламатової, С. М. Салтикова, О. Ю. Шостко та ін.

Проте наявні кримінологічні дослідження стосуються визначення лише загального поняття «особи злочинця», зокрема поняття особи «злочинця-корупціонера», водночас сучасні та зарубіжні кримінологічні дослідження залишили поза увагою особу злочинця, що зловживає повноваженнями у сфері надання публічних послуг.

Формулювання мети. Метою статті є надання кримінологічної характеристики особи злочинця, що зловживає повноваженнями у сфері надання публічних послуг.

Виклад основного матеріалу. Багато вітчизняних та зарубіжних учених-кримінологів приділяли увагу у своїх дослідженнях вивченню поняття особи злочинця та зрештою визначали її як особу, що вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене законом про кримінальну відповідальність, з низьким рівнем контролю над собою, що слугувало основою виникнення теорії адекватної поведінки, формуванню концепції структури особи злочинця, вивченню соціальної і біологічної сторін такої особи, кримінологічної класифікації та типологізації особи злочинця.

На думку В. О. Мартиненка, основним компонентом предмета кримінологічної науки є відображення особи злочинця через сукупність соціальних умов, що виявляються у злочині, та без дослідження яких неможливо з'ясувати детермінанти злочинності та розробити дієві кримінологічні заходи протидії. На його думку, поєднання соціологічного та юридичного понять «особа» та «злочинець», якому притаманні такі якості, як деформація моральних переконань, життєвих установок, інтелектуальних та емоційно-вольових якостей об'єктивно відображає центральну кримінологічну категорію «особа злочинця» [2, с. 99–109].

Вивчення особи злочинця, в тому числі злочинця-корупціонера, набуло свого розвитку і в працях інших вітчизняних дослідників. Так, І. Мезенцева на основі загальних кримінологічних характеристик особистості злочинця в корупційних правопорушеннях досліджує теоретичні основи поняття злочинця [3, с. 106–113].

Залялова І. М. через вивчення та аналіз обвинувальних вироків, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень України, виявляє істотні стійкі властивості та ознаки особи злочинця, які зумовлені соціально-демографічними, соціально-рольовими та матеріально-психологічними характеристиками, що притаманні особам, які вчиняють корупційні правопорушення [4, с. 156–161].

Орлов Ю. В. вважає, що в основі кримінологічного розуміння «особи злочинця» лежать соціальні, культурно-психологічні, ідеологічні суперечності [5, с. 164–168].

Кондратов Д. Ю., надаючи загальну кримінологічну характеристику сучасної корупційної злочинності в Україні, визначає структуру та окреслює головні риси кримінологічної характери-

стики особи злочинця-корупціонера. Поіменований учений вважає, що особа злочинця-корупціонера визначається передусім актуальною нормою закону про кримінальну відповідальність, якій притаманні соціально-рольові ознаки, що визначаються соціально-демографічними, соціально-правовими, морально-психологічними властивостями.

Кондратов Д. Ю. диференціює осіб злочинців на так звані типи «ситуативного» та «звичного» корупціонера, залежно від способу використання неправомірної вигоди для досягнення певної неправомірної мети на постійній основі або залежно від навколишніх обставин, тобто за ситуацією [6, с. 141–154].

Литвинов О. М. вважає, що одним із найсуттєвіших факторів, який зумовлює перешкоди у правозастосуванні кримінально-правової норми, є соціально-правовий статус особи злочинця, що породжує певний «перманентний захист» від справедливої дії закону [7, с. 185].

Гарькавець С. О. аналізує, як домінантний фактор у формуванні особи злочинця, його систему цінностей, що формується в умовах суспільних трансформацій, постійного впливу соціально-психологічних детермінантів, що встановлюють рольову активність індивідуума в соціумі [8, с. 284–292].

Шостко О. Ю. визначає морально-психологічні, соціально-рольові ознаки особи злочинця як підґрунтя типологізації основних характеристик особи в корупційних злочинах [9, с. 68–78].

На нашу думку, кримінологічне визначення поняття «особа злочинця» не лише зосереджує в собі складові, що включають проблеми детермінації та способи запобігання злочинам, а й відіграє важливе теоретичне та практичне значення, оскільки отримані відомості в ході кримінологічного дослідження про особу злочинця виявляють причини та умови вчинення того чи іншого кримінального правопорушення, дозволяють віднайти адекватні заходи, що можуть бути застосовані для усунення таких детермінантних факторів та запобігти подальшому вчиненню суспільно небезпечних діянь.

Отже, спробуємо надати кримінологічне визначення поняття «особа злочинця», що є, на нашу думку, найбільш вдалим, відо-

бражає та поєднує сучасні погляди вчених-кримінологів стосовно зазначеного поняття.

Таким чином, особа злочинця – певна соціологічна модель, сукупність соціально значущих ознак, що розроблена вченими-кримінологами на підставі проведених кримінологічних досліджень, визначених законом про кримінальну відповідальність суб'єктів кримінального правопорушення, що характеризують індивідуума, визначають рівень його самоконтролю, внутрішньо усвідомлене ставлення до вчиненого діяння, а також розкривають інші властивості людини, які надають підґрунтя для прогнозування поведінки інших індивідів, розроблення адекватних інструментів запобігання та протидії злочинним виявам.

Важливо зазначити, що в обумовленому контексті кримінологічне дослідження не обмежується лише нормами закону про кримінальну відповідальність, а й тісно пов'язане з психологічними, педагогічними, соціологічними знаннями та концепціями, адже будь-яка людина стає особистістю через процес соціалізації, що передбачає інтеграцію в певне соціальне середовище, в якому перебуває такий індивідуум, через засвоєння прийнятих у цій соціальній групі норм моралі, поведінки, поглядів, ідей. Саме тому застосування методів дослідження, запозичених з інших наук, поряд з кримінологічними, дозволяє отримати якісні знання про особу злочинця, визначити мету і мотиви вчинення злочинного діяння, виробити ефективні заходи впливу на особу злочинця.

Повноцінне кримінологічне дослідження передбачає за необхідне надання характеристики структури особи злочинця, яка включає соціально-демографічні (стать, вік, освіта, місце народження, проживання), кримінально-правові (дані про склад кримінального правопорушення, спрямованість, мотивація, вид співучасті, одноосібний, груповий характер), соціально-рольові (соціальні функції індивіда, належність до певної соціальної групи, взаємодія з іншими соціальними групами тощо), моральні, психологічні, емоційні ознаки, розкриття механізму взаємодії соціальних і біологічних аспектів в особі злочинця та зрештою класифікацію особи злочинця на певні типи (за соціально-демографічними даними, соціально-економічними показниками,

за громадянством, за станом особи в момент вчинення кримінального правопорушення) [1, с. 80–88].

Статтею 365² Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачена кримінальна відповідальність за зловживання своїми повноваженнями аудитором, нотаріусом, оцінювачем, уповноваженою особою або службовою особою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, іншою особою, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій), або державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, державним виконавцем, приватним виконавцем з метою отримання неправомірної вигоди, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб [10].

У зв'язку з цим саме забезпечення здійснення нормальної, тобто такої, що регламентована законодавством, професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, залежить від поведінки осіб, які є суб'єктами досліджуваного кримінального правопорушення, та від їхніх дій, що можуть не лише унеможливити роботу державних установ та органів місцевого самоврядування, які забезпечують функціонування інститутів публічних послуг у державі, та підірвати їх авторитет, а й завдати непоправної шкоди охоронюваним законом інтересам, правам юридичних та фізичних осіб, грубо порушуючи установлені нормами законодавства порядок надання публічних послуг.

Одним із найдоступніших джерел інформації про особу злочинця, що зловживає повноваженнями у сфері надання публічних послуг, є відповідні статистичні дані, розміщені на офіційному вебпорталі Офісу Генерального прокурора України про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за відповідний звітний період, що дорівнює одному року. Зазначені статистичні дані обліковують, починаючи з 2016 року, тому для відображення об'єктивної кримінологічної картини щодо особи злочинця

досліджуваного суспільно небезпечного діяння в дослідженні слід охопити період часу протягом 2016–2019 років.

Згадані статистичні дані дозволяють отримати інформацію про такі показники, як кількість виявлених осіб, винних у вчиненні кримінального правопорушення, їх вік, рівень освіти, належність до громадянства України, перебування особи злочинця на посадах державної служби або служби в органах місцевого самоврядування, повторність вчинення кримінального правопорушення, наявність, зняття або ж погашення судимості за вчинене діяння, кількість осіб, щодо яких вироки та ухвали набули чинності, кількість засуджених та виправданих осіб.

Констатуємо факт, що протягом 2016–2019 років лише приблизно 3 % осіб від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень було виявлено правоохоронними органами.

Так, у 2016 році кількість зареєстрованих кримінальних проваджень за ст. 365² КК України становила 174, а кількість виявлених осіб лише 3; у 2017 році кількість зареєстрованих кримінальних проваджень становила 234, проте кількість виявлених осіб лише 3; у 2018 році – відповідно 308 проваджень зареєстровано, а виявлено – 11 осіб, у 2019 році відповідно обліковано 472 кримінальні провадження, а виявлено лише 17 осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, тобто за чотири роки з 2016 по 2019 правоохоронними органами обліковано всього 1 364 кримінальних провадження, за якими виявлено лише 37 осіб, винних у вчиненні досліджуваного суспільно небезпечного діяння, що в свою чергу становить не більше 3 % від кількості зареєстрованих проваджень і свідчить про високий рівень латентності цього діяння [11].

Із вказаних 37 осіб, виявлених у вчиненні зловживання повноваженнями у сфері надання публічних послуг 2 особи – у віці від 18 до 28 років, 18 осіб – у віці від 29 до 39 років, 12 осіб – у віці від 40 до 54 років, 5 осіб – у віці від 60 років і більше [11].

Таким чином, вікова ознака особи злочинця свідчить, що найбільше вказане кримінальне правопорушення вчиняється особами в «найпродуктивнішому» віці, коли особа сповнена творчих зусиль, інтелектуальних можливостей, маючи достатньо високий рівень освіти, професійну кваліфікацію, прагне досягти певного «матеріального благополуччя», але через «зіткнення» з пробле-

мою доволі копіткого та далекого, «нешвидкого» шляху до бажаної матеріальної стабільності формує «викривлені» психо-вольові установки щодо швидкого збагачення, стає на злочинний шлях та розпочинає зловживати своїми повноваженнями. Крім того, таке прагнення підкріплюється низькою імовірністю бути притягнутим до кримінальної відповідальності, порівняно з отриманими, нерідко необмеженими можливостями швидкого збагачення.

Із 37 осіб, які вчинили зловживання повноваженнями у сфері надання публічних послуг, 10 – жінки, 27 – чоловіки, що свідчить про більшу схильність та рішучість до такого роду зловживань саме в осіб чоловічої статі через прагнення до самоствердження шляхом досягнення бажаної матеріальної стабільності.

Необхідно зазначити, що 36 осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 365² КК України, – це особи з вищою або базовою вищою освітою та 1 особа з повною загальною середньою освітою, що свідчить про достатньо високий рівень освіченості особи злочинця, оскільки суб'єкт досліджуваного кримінального правопорушення – спеціальний. Усі особи, які вчинили зловживання повноваженнями у сфері надання публічних послуг, є громадянами України [11].

Із 37 виявлених осіб, що вчинили зловживання, 1 особа обіймала посаду в органах державної влади, 4 особи – в органах місцевого самоврядування, решта (32 особи) обіймали посади, що не пов'язані з державною службою або зі службою в органах місцевого самоврядування [11].

Вищевказане свідчить про те, що посадові (службові) особи органів державної влади або органів місцевого самоврядування менш схильні до вчинення таких зловживань, що можливо пояснити, зокрема, наявністю детально регламентованого кола посадових обов'язків у відомчих інструкціях, наказах та інших нормативно-правових актах. Разом з тим надання публічних послуг особами, діяльність яких зосереджена здебільшого у приватному секторі та орієнтована на отримання прибутку (професійна діяльність), наприклад, оцінювача, аудитора, приватного нотаріуса, обумовлюється значно спрощеною системою регламентування процедури виконання своїх обов'язків, стримувань до протиправних зловживань, що пояснюється можливістю швид-

кого заробітку та уникнення від подальшої відповідальності через високу латентність вчиненого діяння.

Дві особи, із вищезгаданої кількості, вчинили зловживання повноваженнями у сфері надання публічних послуг у складі злочинної групи, 3 особи раніше вчиняли таке кримінальне правопорушення.

Разом з тим зауважимо, що винесення реальних вироків вітчизняними судами спостерігається, починаючи з 2013 року, незважаючи на те, що КК України було доповнено статтею 365² у 2011 році. Всього за період з 2013 по перше півріччя 2020 року було винесено 13 відповідних вироків.

Причому необхідно констатувати, що аудитор, уповноважена або службова особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, експерт, приватний виконавець, незалежний посередник, член трудового арбітражу, третейський суддя, державний реєстратор, суб'єкт державної реєстрації прав, державний виконавець взагалі не були притягнуті до кримінальної відповідальності. Натомість, найбільшу кількість вчинених кримінальних правопорушень особами, які були притягнуті до кримінальної відповідальності, спостерігаємо серед арбітражних керуючих (ліквідаторів) – 30,8 % (4 вирокі), суб'єктів професійної оціночної діяльності (оцінювачів) – 30,8 % (4 вирокі), приватних нотаріусів – 23 % (3 вирокі), інших осіб, які надають публічні послуги, – 15,4 % (2 вирокі) [11].

Таким чином, слід констатувати, що за кримінологічною ознакою професійно-трудової спрямованості в Україні найбільша кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 365² КК України, вчиняється саме арбітражними керуючими (ліквідаторами), оцінювачами та приватними нотаріусами.

Адміністративно-територіальне поширення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 365² КК України, свідчить, що географія цього виду злочинності стосується міської місцевості, і відповідні діяння вчиняються, як правило, за місцем роботи злочинця.

Реальні вирокі, що були винесені судами, починаючи з 2013 року, стосуються злочинних діянь, вчинення яких зафіксовані у м. Луганську, м. Івано-Франківську, м. Києві та області, зокрема, у м. Борисполі, м. Полтаві та Полтавській області, зокрема у м. Но-

восанжарську, м. Дніпродзержинську, м. Апостоловому Дніпропетровської області, м. Монастирську Тернопільської області.

Зважаючи на невелику кількість вчинюваних кримінальних правопорушень, відстежити та виявити взаємозв'язок між кількістю суб'єктів досліджуваного суспільно небезпечного діяння та географією злочинності не є можливим, з огляду на відсутність об'єктивного причинно-наслідкового зв'язку між цими кримінологічними категоріями. Тому з урахуванням викладеного можливо говорити про те, що об'єктивно кількість функціонувальних суб'єктів, що надають публічні послуги на певній адміністративно-територіальній одиниці, не впливає на географію злочинності, не залежить від адміністративно-територіальних умов, але все ж таки має спільну ознаку – вчинюваність у міській місцевості.

Проведений аналіз судових вироків за період з 2013 по перше півріччя 2020 року свідчить, що у всіх випадках виявлення та подальшого доказування вини у вчиненому, особу злочинця об'єднує не лише така кримінологічна ознака, як корисливий мотив та здебільшого фактичне отримання неправомірної вигоди, а й явно усвідомлене порушення визначеного законодавством алгоритму надання публічних послуг у відповідних сферах, зокрема, у сфері оціночної діяльності, відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом, нотаріальній діяльності. Однак через недосконалість та суперечливість нормативних регуляторів різноманітних процедур надання публічних послуг та розуміння злочинцем відсутності «незадоволеної особи» та «невідворотності покарання» за вчинене, високий рівень латентності діяння, можливості швидкого та істотного збагачення, що є, на нашу думку, основними детермінантами цього кримінального правопорушення, така особа вчиняє відповідне діяння, заподіює шкоду охоронюваним законом правам та інтересам [12].

Висновки. Таким чином, проведене нами дослідження засвідчило, що соціально-демографічна характеристика осіб, які зловживають повноваженнями у сфері надання публічних послуг, обумовлена правовим статусом, кваліфікаційними вимогами до відповідної професії, всі суб'єкти досліджуваного кримінального правопорушення є громадянами України, мають, як правило, вищу освіту, необхідний стаж трудової (професійної) діяльності, отрима-

ли дозвіл від держави проводити діяльність із надання публічних послуг, характеризуються зміною мотиваційної складової та трансформації ціннісної орієнтації, відхиленої від службової дисципліни та перетворенням особи із законослухняної на злочинця.

Важливою рисою особи злочинця, що зловживає повноваженнями у сфері надання публічних послуг, є сформована в ході професійної діяльності підвищена професійна самооцінка, обумовлена якісною, зокрема юридичною вищою освітою, високим рівнем професійного, практичного досвіду. Проте внаслідок деформації свідомості злочинця зазначені характеристики формують зверхнє ставлення до інших осіб, формують «понижений поріг сумління», здатність до самовиправдовування, роблять злочинну поведінку «нормою життя» та «підносять» особу злочинця над іншими індивідуумами, які сприймаються не більш як джерелом отримання незаконного доходу.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Кримінологія: підручник / за заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ: Дакор, 2018. 352 с.
2. Мартиненко В. О. Кримінологічна характеристика особи державного службовця, який зловживає владою або службовим становищем. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 99–109.
3. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 106–113.
4. Залялова І. М. Кримінологічний портрет працівника підприємства, установи чи організації, що одержав неправомірну вигоду. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 1. С. 156–161.
5. Орлов Ю. В. Політико-ідеологічні засади протидії корупції в Україні: кримінологічний аспект. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: зб. матеріалів II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 квіт. 2014 р.). Харків: Золота миля, 2014. С. 164–168.
6. Кондратов Д. Ю. Кримінологічна характеристика сучасної корупційної злочинності в Україні. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2. С. 141–154.
7. Литвинов О. М. Кримінологія: питання та відповіді. Харків: Золота миля, 2015. 324 с.

8. Гарькавець С. О. Аксиологічний вимір антисоціальної активності особистості в умовах суспільних перетворень. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 284–292.

9. Шостко О. Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 28. С. 69–78.

10. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

11. Статистична інформація про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2013–2019 роки / Офіс Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=112755&libid= (дата звернення: 11.10.2020).

12. Судові вироки з Єдиного державного реєстру судових рішень за період з 2013 по 2020 роки. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87985206> (дата звернення: 11.10.2020).

Kopotun I. M.,

Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Vice-Rector on International Relations,
GUSPOL Academy, Czech Republic
ORCID: 0000-0002-2947-8599;

Chernysh V. V.,

Post-graduate student of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7185-0251

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF A CRIMINAL ABUSING POWERS IN PROVIDING PUBLIC SERVICES

The article gives a criminological description of a criminal who abuses his powers in providing public services. It is analyzed the state of domestic and foreign criminological researches concerning definition of this person concept as one of the fundamental elements of the criminological characteristic. Through a research of official statistics and court verdicts, the authors present a criminological portrait of a subject of criminal offense under the Article 365 of the Criminal Code of Ukraine. The characteristics are given regarding the main features and peculiarities of a criminal's personality formation in the conditions of professional activity and the main determinants of the formation of his socially harmful, deformed legal consciousness.

On the basis of the statistical data research on persons committing a criminal offense under the Article 365 of the Criminal Code of Ukraine, the main criminological characteristics of the offender are given in the article, including socio-demographic one (sex, age, education, place of birth, residence), socio-role

(social) functions of the individual, belonging to a certain social group, interaction with other social groups, etc.), moral, psychological, emotional characteristics. The mechanism of interaction of social and biological aspects in a criminal is also revealed, and a criminal person is classified into separate types (according to socio-demographic data, socio-economic indicators, citizenship, a person's state at the time of committing a criminal offense, etc.).

It is established that the socio-demographic characteristics of persons abusing powers in providing public services, due to legal status, qualification requirements for the profession, all subjects of the criminal offense are citizens of Ukraine, who have, as a rule, higher education, necessary work experience in professional activities and who have received permission from the state to conduct public services, are characterized by a change in the motivational component and the transformation of value orientation, deviated from official discipline and the transformation of a person from law-abiding to a criminal one.

Key words: criminological characteristics, a criminal, abuse of power, public services, persons providing public services.

References

1. Bohatyriov, I. H. (2018), *Criminology*, Dakor, Kyiv.
2. Martynenko, V. O. (2017), "Criminological characteristics of a civil servant who abuses power or an official position", *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, No. 1, pp. 99–109.
3. Mezentseva, I. (2014), "Criminological characteristics of corruption crime", *Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, No. 4, pp. 106–113.
4. Zalialova, I. M. (2017), "Criminological portrait of an employee of an enterprise, institution or organization who has received an illegal benefit", *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, No. 1, pp. 156–161.
5. Orlov, Yu. V. (2014), "Political and ideological principles of anti-corruption in Ukraine: criminological aspect", *Criminal law and criminological principles of anti-corruption*, Golden mile, Kharkiv, pp. 164–168.
6. Kondratov, D. Yu. (2018), "Criminological characteristics of modern corruption crime in Ukraine", *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, No. 2, pp. 141–154.
7. Litvinov, O. M. (2015), *Criminology: questions and answers*, Golden mile, Kharkiv.
8. Harkavets, S. O. (2012), "Axiological dimension of antisocial activity of the individual in the conditions of social transformations", *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, No. 2, pp. 284–292.

---

9. Shostko, O. Yu. (2014), “Criminological characteristics of corruption crime in Ukraine”, *Issues of combating crime*, Issue 28, pp. 69–78.

10. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

11. Office of the Attorney General (2013–2019), *Statistical information on persons who committed criminal offenses in 2013–2019*, available at: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=112755&libid= (accessed 11.10.2020).

12. Unified State Register of Court Decisions (2013–2020), *Judgments from the Unified State Register of Judgments for the period from 2013 to 2020*, available at: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87985206> (accessed 11.10.2020).

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

УДК 343.6

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.02.031

Карелін В. В.,

доктор юридичних наук, науковий співробітник наукового-дослідного відділу проблем педагогіки у військовій сфері науково-дослідного управління військово-гуманітарних досліджень науково-дослідного центру, Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-6271-2447

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ

У статті розглянуто основні аспекти особливостей прокурорського нагляду за діяльністю уповноважених органів з питань пробації. Висвітлено основні позиції вчених стосовно прокурорського нагляду за діяльністю уповноважених органів з питань пробації. Визначено специфіку цього інституту. На основі аналізу доведено, що прокурорський нагляд є дієвим засобом забезпечення додержання законів під час виконання кримінальних покарань та пробації в Україні. На основі цього слід зазначити, що є доцільним проведення подальших досліджень щодо діяльності стосовно прокурорського нагляду за уповноваженими органами з питань пробації.

Ключові слова: прокурорський нагляд, прокуратура, уповноважені органи з питань пробації, засуджений, кримінально-виконавча система.

Постановка проблеми. Формування сильної та водночас цивілізованої правової держави завжди потребуватиме вирішення великої кількості проблем ефективного регулювання відносин у різних сферах життєдіяльності свого суспільства. Звісно ж, не є винятком і унормування такої сфери функціонування соціального організму, як належна організація прокурорського нагляду за діяльністю уповноважених органів з питань пробації, що, до речі, зумовнюється як соціально-політичними процесами, що відбуваються в Україні, так і нагальною потребою в ревізії та системному оновленні вітчизняного відомчого законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання прокурорського нагляду за діяльністю уповноважених органів з пи-

тань пробації (до 2015 року органів кримінально-виконавчої інспекції), а також кримінально-виконавчої системи у цілому зверталась велика кількість науковців, зокрема: В. Б. Авер'янов, Р. В. Алієв, О. Ф. Андрійко, О. В. Баклан, Є. Ю. Бараш, Ю. Ю. Басова, О. Г. Боднарчук, Л. В. Борець, С. Г. Братель, І. О. Васильєв, В. М. Гаращук, О. П. Гетьманець, С. Ф. Денисюк, В. Ю. Кобринський, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, Д. В. Лученко, В. В. Новіков, П. В. Синицький, Л. П. Сушко, Д. П. Цвігун, В. В. Шемчук, О. С. Шморгун, Х. П. Ярмакі та ін. Однак інститут прокурорського нагляду за діяльністю уповноважених органів з питань пробації недостатньо досліджений через низку причин: по-перше, значна частина науковців, що розглядали вказане питання, детальному розгляду піддавався переважно прокурорський нагляд за окремими видами діяльності, оминаючи сферу виконання покарань, не пов'язану з позбавленням волі; по-друге, наукові розробки вказаних питань були здійснені ще до ухвалення у 2014 р. Закону України «Про прокуратуру» та у 2015 році Закону України «Про пробацію», а тому їх результати вимагають переоцінки з урахуванням чинних законодавчих положень і практичних здобутків.

Метою статті є вирішення завдань щодо дослідження особливостей прокурорського нагляду за діяльністю уповноважених органів з питань пробації.

Виклад основного матеріалу. Інститут пробації виник у першій половині ХІХ ст. у межах національного інституту англійського та в другій половині ХІХ ст. – американського кримінального права. Згодом пробація поширилася серед держав Західної Європи, де її історія вже нараховує близько ста років. Ухвалений Верховною Радою України у 2015 р. Закон «Про пробацію» слід вважати першим суттєвим кроком із впровадження інституту пробації у правову систему України. Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про пробацію», пробація – система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. [1].

Деякі вчені вважають, що пробація – це умовне невиконання призначеного покарання або умовне не призначення покарання із поміщенням засудженого на певний термін під індивідуальний нагляд посадової особи (офіцера пробації, агента, помічника тощо), яка здійснює контроль за поведінкою піднаглядного, виконанням ним певних обов'язків та умов пробації, забезпечує проведення виправного курсу [2, с. 29].

За статистичними даними Міністерства юстиції України, на обліку в уповноважених органах з питань пробації станом на 01 липня 2020 року перебуває 63,7 тис. осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Отже, служба пробації була наділена значно ширшим обсягом повноважень, які спрямовані не на формальні правовідносини реєстрації, обліку, контролю, а зосереджуватимуть у собі все більш соціально спрямовані функції. Крім того, працівники служби пробації починають діяти ще на досудових стадіях, адже застосування заходів пробації здійснюватиметься судом з урахуванням рекомендацій служби пробації та даних досудової доповіді [3, с. 256].

Частина 1 ст. 13 Кримінально-виконавчого кодексу України зазначає, що уповноважений орган з питань пробації в межах своїх повноважень забезпечує здійснення нагляду за засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей до трьох років. Організація ж роботи щодо контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, і виконанням ними обов'язків протягом іспитового строку та звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, здійснюється працівниками підрозділів кримінально-виконавчої інспекції за місцем проживання таких осіб. Навіть виходячи із функцій відповідних органів, можна зрозуміти, що поняття «контроль» і «нагляд» є різними інститутами кримінально-виконавчого права [4].

За певними аспектами діяльності органів пробації здійснюється нагляд. У звичайному розумінні нагляд – це спостереження для охорони, контролю тощо. Прокурорський нагляд в нашій державі забезпечується відповідно до Конституції України й Закону України «Про прокуратуру» та інших нормативних актів Генеральної прокуратури України.

Існує два основних підходи до визначення поняття «прокурорський нагляд». Перший підхід обумовлюється тим, що нагляд розглядається як врегульована нормами права діяльність органів прокуратури, спрямована на виконання функцій і завдань прокуратури. Другий підхід обґрунтовується тим, що нагляд є формою діяльності держави [5, с. 167].

Прокурорський нагляд є самостійним, специфічним видом державної діяльності, який полягає в перевірці уповноваженим суб'єктом конкретного об'єкта, суворого дотримання ним законів для запобігання та виявлення порушень чинного законодавства, прав і свобод людини та громадянина [5, с. 168].

Глушков В. О. вважає, що термін «нагляд» означає спостереження з метою перевірки, групу осіб, орган для спостереження за ким-небудь або чим-небудь (технічний, санітарний, патентний, прокурорський) [6, с. 79].

Маркіни В. В. та Д. В., які розуміють під прокурорським наглядом різновид державного і соціального контролю зі здійсненням його специфічними методами і з використанням лише йому властивих повноважень [7, с. 67].

Столітній А. зазначає, що нагляд як вид державної діяльності, яку здійснюють саме органи прокуратури, можна визначити як сукупність безперервних дій зі спостереження за дотриманням законності у відповідних суспільних відносинах, які здійснюються компетентним на те органом із застосуванням наданих йому законом повноважень та спрямовуються на запобігання, виявлення й припинення порушень, а також притягнення порушників до відповідальності [8, с. 81].

Мета нагляду, – це забезпечення законності й дисципліни в державному управлінні, форми здійснення роботи – перевірки, витребування звітів, пояснень тощо, обов'язковість вказівок [9].

Предметом прокурорського нагляду за виконанням кримінальних покарань та пробації, як це впливає з п. 4 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», є додержання законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також під час застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [10].

Об'єктом прокурорського нагляду за виконанням кримінальних покарань та пробації у свою чергу є додержання встановле-

ного кримінально-виконавчим законодавством порядку й умов виконання й відбування покарання засудженими, їх прав, а також обов'язків [9].

Відповідно до ст. 2 та 26 Закону України «Про прокуратуру» в Україні забезпечується нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах [10]. Наказом Генеральної прокуратури України від 03.08.2020 р. № 353 «Про організацію діяльності прокурорів з нагляду за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також під час застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян», до основних завдань діяльності на цьому напрямі віднесено нагляд за додержанням законодавства під час виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та пробації [11].

У Методичних рекомендаціях з питань організації діяльності прокурорів з нагляду за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, констатовано, що відповідно до ст. 26 Закону України «Про прокуратуру» прокурорам у межах компетенції нагляд доцільно здійснювати, зокрема, в уповноважених органах з питань пробації, що здійснюють примусове виконання судових рішень у кримінальних справах, а також під час виконання постанов суду у справах про адміністративні правопорушення про застосування громадських чи виправних робіт [9].

Згідно з вимогами ч. 2 ст. 26 Закону України «Про прокуратуру» прокурор здійснює нагляд в органах виконання покарань шляхом проведення регулярних перевірок, а також у зв'язку з необхідністю належного реагування на відомості про можливі порушення законодавства, що містяться у скаргах, зверненнях чи будь-яких інших джерелах. За результатами проведених перевірок, у разі виявлення порушень норм чинного законодавства, прокурор має видавати акт реагування – вказівку. Тобто письмові вказівки прокурора, надані органам, що виконують судові рішення у кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення, є обов'язковими і підлягають негайному виконанню. До того ж, оскільки прокурор забезпечує нагляд саме за додержанням законів під час виконання судових

рішень у кримінальних справах, то вона має містити посилання на конкретну порушену норму кримінально-виконавчого закону, а підміна цієї вимоги загальними фразами про недосконалість якогось процесу або дії, що чітко не визначені нормативними актами, свідчить про формальний підхід органів прокуратури до виконання своїх обов'язків [9].

Суб'єктами нагляду є Генеральний прокурор України і підпорядковані йому прокурори. Безпосередній нагляд за додержанням законів у виконанні кримінальних покарань та пробації здійснюється регіональними прокуратурами. Організаційне забезпечення та координація діяльності регіональних прокуратур, надання їх працівникам необхідної практичної та методичної допомоги в забезпеченні здійснення нагляду за додержанням законів у відповідних органах та установах Міністерства юстиції України, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, здійснює відділ нагляду за додержанням законів під час виконання кримінальних покарань та пробації, який входить до складу управління нагляду за додержанням законів у виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях та інших заходів примусового характеру в місцях несповоди Генеральної прокуратури України [9].

При цьому слід зазначити, що об'єктами прокурорського нагляду під час виконання кримінальних покарань та пробації, є не лише органи та установи Міністерства юстиції України, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, а й особи, засуджені до такого виду покарань [9].

На сьогодні, незважаючи на певне попереднє реформування із виключення загального нагляду з компетенції прокуратури, наглядові повноваження прокурорів усе ще залишаються значними, хоч вони й обмежені переважно сферою кримінального провадження. Також відновлюється значення наглядових функцій прокуратури і на європейському рівні. Зокрема, така тенденція пояснюється необхідністю застосування більш масштабних заходів нагляду та перехоплення з боку органів прокуратури на міжнародній арені, оскільки наявна загроза стрімкого поширення тероризму та організованої злочинності [12].

Висновки. Таким чином, проаналізувавши нормативну базу, можна зробити висновок, що прокурорський нагляд є дієвим засобом забезпечення додержання законів під час виконання кримінальних покарань та пробації в Україні. На основі цього слід зазначити, що є доцільним проведення подальших досліджень щодо діяльності стосовно прокурорського нагляду за уповноваженими органами з питань пробації.

Список використаних джерел

1. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 93.
2. Впровадження альтернативних видів кримінальних покарань в Україні: посібник / за ред. О. В. Беци. Київ: МП Леся, 2003. 116 с.
3. Орлов Г., Панчук О. Проблемні аспекти результатів впровадження інституту пробації в Україні. *Публічне право*. 2016. № 3 (23). С. 254–260.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
5. Липівський В. В. Поняття та правова природа прокурорського нагляду вісник кримінального судочинства. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 165–169.
6. Глушков В. О. Прокурорський нагляд у процесі здійснення оперативно-розшукової профілактики злочинів / В. О. Глушков, В. І. Василичук, Л. П. Скалозуб, Л. В. Бортницька. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. № 3. С. 79–90.
7. Маркин В. В., Маркин Д. В. Проблемы прокурорского реагирования по результатам антикоррупционной экспертизы нормативных правовых актов. *Законы России: опыт, анализ, практика*. 2013. № 2. С. 67–70.
8. Столітній А. Прокурорський нагляд: історія, сучасність, перспектива. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2015. С. 81–84.
9. Науково-практичний коментар до Закону України «Про пробацію» / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., академіка НАН О. Л. Копиленка, доктора юрид. наук., проф. Є. Ю. Бараша. Київ: ФОРУМ, 2019. 114 с.
10. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.
11. Про організацію діяльності прокурорів з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з об-

меженням особистої свободи громадян: наказ Генерального прокурора України від 03.08.2020 р. № 353 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GP20075.html (дата звернення: 10.09.2020).

12. Висновок № 11 (2016) Консультативної ради Європейських прокурорів стосовно якості та ефективності роботи прокурорів, в тому числі у боротьбі з тероризмом та організованою злочинністю. URL: <http://napu.com.ua/wp-content/uploads/2018/08/Visnovok-11-shhodo-kriteriyiv-otsinki-robotiprokuraturi.pdf> (дата звернення: 10.09.2020).

Karelin V. V.,

Doctor of Sciences (Law), Scientific Researcher of the Scientific and Research Department Concerning Problems of Pedagogics in the Military Sphere of Research Management Military-Humanitarian Research Center, Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6271-2447

ON THE FEATURES OF PROSECUTOR'S SUPERVISION OVER THE AUTHORIZED BODIES ACTIVITIES ON PROBATION

The article considers the main aspects of the features of prosecutor's supervision over the authorized bodies activities on probation. The main positions of scientists regarding prosecutor's supervision over the authorized bodies activities on probation are highlighted. The specifics of this institute are determined. Based on the analysis, it is proved that prosecutorial supervision is an effective means of ensuring compliance with the law in the execution of criminal penalties and probation in Ukraine. It is proved that According to Art. 2 and 26 of the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office" in Ukraine provides supervision over compliance with the law during the execution of court decisions in criminal cases. Order of the Prosecutor General's Office of Ukraine dated 03.08.2020 №353 "On the organization of prosecutors to monitor compliance with the law in the execution of court decisions in criminal cases, as well as in the application of other coercive measures related to the restriction of personal liberty", to the main tasks of activity in this direction are supervision over observance of the legislation at execution of punishments not connected with imprisonment, and probation.

It is determined that certain aspects of the activity of probation bodies are supervised. In the usual sense, surveillance is surveillance for protection, control, and so on. Prosecutorial supervision in our country is provided in accordance with the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office" and other regulations of the General Prosecutor's Office of Ukraine. It is established that at present, despite some previous reforms to exclude general supervision from the competence of the prosecutor's office, the supervisory powers of prosecutors still remain significant, although they are limited mainly to the field of criminal proceedings. The importance of the supervisory functions of the prosecutor's office at the European level is also being restored. In particular, this

trend is explained by the need for larger surveillance and interception measures by the prosecutor's office in the international arena, as there is a threat of the rapid spread of terrorism and organized crime.

On this basis, it should be noted that it is appropriate to conduct further research on the activities of prosecutorial supervision of the specially authorized body for probation.

Key words: *prosecutorial supervision, prosecutor's office, authorized bodies on probation, convict, criminal and executive system.*

References

1. Ukraine (2015), *On Probation: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
2. Beca, O. (2003), *Introduction of Alternative Types of Criminal Punishment in Ukraine: handbook*, MP Lesya, Kyiv, pp.116.
3. Orlov G., Panchuk O. (2016), "Problematic aspects of the results of the introduction of the probation institute in Ukraine", *Public law*, pp. 254–260.
4. Ukraine (2003), *Criminal Executive Code: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
5. Lipivsky, V. (2016), "The concept and legal nature of prosecutorial supervision is a bulletin of criminal proceedings", *Bulletin of criminal proceedings*, No 3, pp. 165–169.
6. Glushkov, V., Vasylynychuk, V., Skalozub, L., Bortnyts'ka, L. (2010), "Prosecutorial supervision in the process of operative-investigative crime prevention", *Bulletin of the High Council of Justice*, No 3, pp. 79–90.
7. Markin, V., Markin, D. (2013), "Problems of prosecutorial response based on the results of anti-corruption examination of normative legal acts", *Laws of Russia: experience, analysis, practice*, pp. 67–70.
8. Stolitniy, A. (2015), Prosecutorial supervision: history, modernity, perspective, *National Legal Journal: Theory and Practice*, pp. 81–84.
9. Kopylenko, O.L., Barash, E. Yu. (2019), *Scientific and practical commentary to the Law of Ukraine "On Probation"*, FOP Kandyba T.P., Kyiv, pp. 114.
10. Ukraine (2014), *On prosecutor's office: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
11. Ukraine (2020), *On the organization of the activities of prosecutors to supervise the observance of laws in the execution of court decisions in criminal cases, as well as in the application of other coercive measures related to the restriction of personal liberty of citizens: Order of the Prosecutor General of Ukraine Office of the Prosecutor General of Ukraine* Kyiv.
12. Conclusion № 11 of the Advisory Council of European Prosecutors (2016), *On the Quality and Effectiveness of Prosecutors, Including in the Fight Against Terrorism and Organized Crime.*

УДК 343.8

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.02.040

Олефір Л. І.,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та криминології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Фуркало С. С.,

слухач 361-ої навчальної групи, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ ТА СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОГО ПАТРОНАЖУ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ДО ЗВІЛЬНЕННЯ ОСІБ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ АБО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК

Статтю присвячено особливостям взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк. Процес звільнення з установ виконання покарань повинен максимально сприяти соціалізації звільненої особи в мінімально можливий термін з урахуванням поєднання зусиль усіх зацікавлених структур: установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу. Це дасть можливість звільненому швидко інтегруватись у суспільство, поновити та відновити втрачені соціальні зв'язки, що забезпечить безпеку суспільства й унеможливить вчинення звільненим нових злочинів.

Ключові слова: взаємодія, установи виконання покарань, пробація, соціальний патронаж, звільнення, обмеження волі, позбавлення волі.

Постановка проблеми. Соціальна адаптація осіб, звільнених від відбування покарання, є одним із важливих напрямів не тільки профілактики вчинення нових злочинів цією категорією осіб, а й профілактики злочинності в цілому. Для колишніх засуджених звільнення є гострою кризовою ситуацією, оскільки за час відбування покарання вони втрачають навички до вільного життя, починають боятися його. Звикаючи під час відбування покарання отримувати все потрібне для процесу життєдіяльності від держави, вони втрачають можливість для власної самореалізації та вияву активності, властивої відповідному віку, тобто

вони, звільняючись формально, не звільнюються внутрішньо, звикнувши залежати від керівної адміністративної сили [1, с. 206]. У результаті набуті у виправних установах негативні звички та навички пристосування відображаються на всьому подальшому житті, психології та вчинках уже дорослої людини.

Крім внутрішніх психологічних факторів адаптації, колишнім засудженим перешкоджає байдуже людське оточення, а в деяких випадках і відверте неприйняття як найближчого кола рідних, так і суспільства в цілому. Особи, звільнені з місць позбавлення волі, опиняються наодинці з купою проблем: пошуком житла, навчання, роботи, інших засобів до існування тощо. А від того, наскільки успішним буде вирішення проблем, з якими стикається ця категорія громадян, залежить успішність інтеграції звільненого в суспільство, а врешті-решт, і зменшення ризику вчинення ним нового злочину. Саме тому і необхідна постійна увага як з боку держави, так і суспільства до вирішення проблем осіб, звільнених з місць позбавлення волі, забезпечення найефективнішого запровадження заходів сприяння їх соціальної адаптації.

У зв'язку з вищевикладеним виникає необхідність у вивченні та аналізі законодавчого вирішення проблеми взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, що представляє не тільки науковий, але і практичний інтерес для пошуку шляхів подальшого покращення цієї діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему взаємодії установ виконання покарань та органів піклування під час підготовки до звільнення засуджених до позбавлення волі в різні історичні періоди досліджували видатні зарубіжні та вітчизняні тюрмознавці, зокрема: британський юрист Джон Говард [2]; італійський філософ, теоретик кримінального права Чезаре Беккарія [3]; російський юрист та психолог, професор С. В. Познишев [4]; видатний фахівець радянського виправно-трудового права, професор М. О. Стручков [5]; сучасні вчені: професор, заслужений юрист України О. М. Джу́жа [6]; професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України В. В. Голина [7] та інші.

Формулювання мети. Метою статті є аналіз змісту взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк для визначення шляхів оптимізації цієї діяльності.

Виклад основного матеріалу. Правило 33 Європейських пенітенціарних правил закріплює правила поступової підготовки засуджених до життя на волі, які відображають принцип прогресивної системи відбування покарання, зокрема, завчасно до звільнення засуджених повинно надаватися сприяння у вигляді процедур і спеціальних програм, що забезпечують перехід від життя в пенітенціарній установі до законотрудового життя в суспільстві. Для ув'язнених, засуджених на тривалі терміни, необхідно вживати заходів щодо поступового повернення до життя на волі. Ця мета може бути досягнута за допомогою програми заходів, що передують звільненню, або часткового або умовного звільнення під нагляд в поєднанні з дієвою соціальною підтримкою. Пенітенціарні органи повинні працювати в тісній співпраці зі службами і відомствами, які здійснюють нагляд за звільненими ув'язненими, і надавати їм сприяння, щоб всі засуджені могли повернутися до життя в суспільстві, особливо до сімейного життя і роботи. У представників таких соціальних служб або відомств повинен бути доступ до пенітенціарної установи і до ув'язненого, щоб вони могли сприяти в підготовці до звільнення та планувати програми роботи з звільняються [8].

Звісно ж, що ця норма Європейських пенітенціарних правил стосується заключного етапу системи відбування покарання, на якому спільно працюють служби підготовки засуджених до звільнення пенітенціарної установи та служби і відомства, які надають допомогу на свободі. Підкреслимо, що робота останніх здійснюється на завершальній стадії відбування покарання і проводиться за спеціально складеною програмою. Із змісту норми правил випливає, що процедури і спеціальні програми, що забезпечують перехід до законотрудового життя в суспільстві, розробляються службою, що знаходиться за межами пенітенціарної установи.

Також діяльність щодо участі громадських піклувальників за особами, звільненими з місць позбавлення волі, підпадає під дію Європейських правил застосування громадських санкцій та заходів, які містяться в Рекомендації № R (92) 16 Ради Європи [9]. У них регламентуються питання залучення органів громадянського суспільства до роботи з колишніми ув'язненими, особливо у вирішенні питань охорони здоров'я, житлового, побутового та трудового влаштування.

На сучасному етапі слід відбудовувати національну систему соціальної реабілітації засуджених, які звільняються з місць позбавлення волі. Імовірність ресоціалізації засудженого після відбуття покарання, особливо пов'язаного з позбавленням волі, залежить від можливості активного включення його до нормального соціального життя суспільства, відновлення втрачених корисних зв'язків. З одного боку, цей процес пов'язаний із закріпленням результатів позитивної поведінки засуджених, з іншого – він залежить від взаємодії різних органів, що здійснюють профілактику рецидиву злочинів цих осіб, їх побутове та трудове влаштування.

Особи, які звільнилися з місць позбавлення волі, повертаються до суспільства, як правило, з новими знаннями, набутими в ув'язненні, що не завжди є позитивними. Крім того, вони стикаються з безліччю проблем, серед яких побутові, житлові, сімейні, соціальні тощо. Отже, держава має бути зацікавлена в тому, щоб ці особи якомога швидше адаптувалися, вели правослухняний спосіб життя, не вчинювали нових злочинів.

Видатний учений-пенітенціарист Н. А. Стручков зазначав, що ресоціалізація засуджених складається з двох етапів – пенітенціарного (здійснюваного в період відбування покарання) і постпенітенціарного (реалізованого після звільнення). Зміст ресоціалізації засуджених полягає в багатоплановій організаторській діяльності виправних установ, яка спрямована на реалізацію цілей кримінального покарання в процесі його виконання [5, с. 143].

На думку Ю. В. Баранова, ресоціалізація засуджених, які позбавлені волі та звільнених з місць позбавлення волі, є повторною, відновленою формою соціалізації, розвивається за системою поступового осягнення предметів навколишнього світу і

соціуму. Вона являє собою процес окультурення і розвивається у сфері міжкультурної комунікації, спираючись на базові концепти (бачення, розуміння) їх життєдіяльності в рамках виправної установи і поза нею. Таким чином, ресоціалізація осіб, позбавлених волі, являє собою систему юридичних, соціально-економічних, психолого-педагогічних, організаційних та інших заходів, яка спрямована на реалізацію цілей кримінального покарання, соціалізацію особистості злочинця, відновлення в них втрачених соціально корисних зв'язків, надання їм сприяння в побутовому і трудовому влаштуванні, захист прав і законних інтересів засуджених [10, с. 100].

Ще в 1910 р. відомий учений-пенітенціарист С. В. Познишев писав, що «мета залучення до чесної праці, утримання від повторення злочинної діяльності навряд чи може бути досяжна, якщо після виходу з ув'язнення звільнені будуть надані самі собі, не маючи підтримки. Обґрунтовується це тим, що більшість колишніх засуджених опиняються у важких матеріальних умовах, знайти заробіток важко – вони скрізь зустрічають крайню недовіру, чують відмову в роботі » [4, с. 149–150]. На сьогодні багато з цих проблем так і залишаються невирішеними, всі надії засудженого, який звільняється з місць позбавлення волі, покладаються на родичів, сім'ю, знайомих.

Відповідно до вимог нормативних документів [11] адміністрація установи виконання покарань (далі – УВП) не пізніше ніж за три місяці до закінчення призначеного строку покарання або розгляду на засіданні комісії УВП питання про подання до суду матеріалів для застосування статей 81, 82 Кримінального кодексу України стосовно засудженого, який за період відбування покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк довів своє виправлення або став на шлях виправлення, здійснює моніторинг проблемних питань засуджених, які готуються до звільнення, та їхніх можливих потреб після звільнення.

Моніторинг здійснюється шляхом проведення бесіди із засудженим, під час якої з'ясовуються такі питання: наміри засудженого щодо його місця проживання після звільнення; наявність документа, що посвідчує особу, та потреба в його отриманні (відновленні); наявність визначеного місця працевлаштування; пот-

реба у влаштуванні (обслуговуванні) до спеціалізованої установи для звільнених осіб (центр соціальної адаптації звільнених осіб, спеціальний будинок-інтернат для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю I і II груп) або закладу для бездомних осіб (центр обліку, будинок нічного перебування, центр реінтеграції, соціальний готель); потреба у здійсненні соціального супроводу, влаштуванні до центру соціально-психологічної допомоги, соціального гуртожитку для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (стосовно осіб віком 18–23 роки), соціального центру матері та дитини (стосовно жінок на 7–9 місяці вагітності, жінок з дітьми віком від народження до 18 місяців), центру ресоціалізації наркозалежної молоді (стосовно осіб, які пройшли курс лікування від наркотичної залежності); необхідність госпіталізації до закладів охорони здоров'я; інші проблемні питання.

За результатами моніторингу від засудженого приймається заява щодо обраного ним місця проживання після звільнення та наявності визначеного місця працевлаштування, яка після звільнення засудженого долучається до його особової справи, та вживаються заходи з організації надання допомоги у вирішенні інших проблемних питань.

Під час підготовки до звільнення та вирішення проблемних питань засуджених, які готуються до звільнення, УВП: а) співпрацює із уповноваженим органом з питань пробації за територіальним місцем розташування обраного засудженим місця проживання; б) забезпечує вільний доступ персоналу уповноваженого органу з питань пробації до засуджених, які готуються до звільнення, а також до матеріалів їх особових справ; в) звертається до уповноваженого органу з питань пробації щодо залучення спостережної комісії та суб'єктів соціального патронажу з питань проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи; г) проводить із засудженими, які готуються до звільнення, роз'яснювальну роботу щодо порядку отримання допомоги в трудовому і побутовому влаштуванні, порядку реєстрації за обраним ним місцем проживання.

Не пізніше ніж за три місяці до закінчення строку покарання засудженого до обмеження волі або позбавлення волі на певний строк адміністрація УВП надсилає повідомлення-запит до упов-

новаженого органу з питань пробації для з'ясування можливості проживання засудженого після звільнення за обраним місцем проживання та працевлаштування. Стосовно засуджених осіб віком до 35 років включно установа виконання покарань (слідчий ізолятор) надсилає повідомлення-запит до уповноваженого органу з питань пробації для організації заходів соціального патронажу, у тому числі здійснення соціального супроводу, влаштування до закладів соціального обслуговування.

Стосовно засуджених старше 35 років, які втратили зв'язок із сім'єю, не мають постійного місця проживання або перебування, засуджених осіб похилого віку, осіб з інвалідністю I і II груп, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування та не мають працездатних дітей або інших родичів, які згідно із законом зобов'язані їх утримувати, або втратили зв'язок із сім'єю, адміністрація УВП надсилає повідомлення-запит до уповноваженого органу з питань пробації для організації заходів соціального патронажу, зокрема влаштування до спеціалізованих установ для звільнених осіб, інших закладів соціальної підтримки (догляду), закладів для бездомних осіб.

У разі зазначення в заяві засудженим місця працевлаштування та надання документального підтвердження з підприємства, установи, організації (далі – підприємство) про можливість працевлаштування після звільнення за три місяці до розгляду питання про подання до суду матеріалів для застосування статей 81, 82 Кримінального кодексу України адміністрація УВП надсилає запит до уповноваженого органу з питань пробації за місцем розташування адміністрації та бухгалтерії підприємства для уточнення інформації щодо можливості працевлаштування засудженого. Разом із запитом надсилається копія зазначеного документального підтвердження.

Про засуджених, які звернулись за допомогою у працевлаштуванні після звільнення, адміністрація УВП надсилає повідомлення до уповноваженого органу з питань пробації для організації трудового і побутового влаштування засудженого за обраним ним місцем проживання. Зазначені повідомлення надсилаються також стосовно засуджених, яким до настання передбаченого законо-

давством терміну можливого застосування умовно-дostroкового звільнення залишилося не більше трьох місяців та які характеризуються адміністрацією УВП як такі, що довели своє виправлення.

У разі направлення спільно зі спостережною комісією до суду подання про застосування до засудженого статті 82 Кримінального кодексу України обов'язково додаються виписка із медичної карти амбулаторного (стаціонарного) хворого форма первинної облікової документації та довідка про результати попереднього вирішення питання щодо місця проживання та роботи після звільнення засудженого.

У разі отримання відповіді на повідомлення-запит про відсутність можливості проживання засудженого за обраним ним місцем проживання засудженого повідомляють про це та про заходи соціального патронажу, які можуть бути вжиті відповідними суб'єктами соціального патронажу стосовно нього після звільнення.

За двадцять днів до звільнення засудженого адміністрація УВП надсилає повідомлення про звільнення: а) до відповідного органу (підрозділу) поліції та протягом трьох діб з моменту звільнення – сповіщення до підрозділу інформаційно-аналітичної підтримки територіального органу Національної поліції України; б) до спостережної комісії для надання допомоги у соціальній адаптації після звільнення; в) до відповідного уповноваженого органу з питань пробації стосовно осіб, які звільняються від покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі у зв'язку із заміною невідбутої частини покарання більш м'яким; г) до територіального органу Міністерства соціальної політики за обраним засудженим місцем проживання – разом з інформаційною картою, яка складається персоналом УВП; д) до міського, районного, міськрайонного центрів зайнятості, філій регіонального центру зайнятості державної служби зайнятості за обраним місцем проживання стосовно працездатних засуджених працездатного віку для надання допомоги в їх працевлаштуванні.

У разі звільнення таких осіб достроково або на підставі акта про помилування повідомлення про звільнення надсилається не пізніше ніж протягом трьох днів після звільнення.

Стосовно засуджених, які на день звільнення не досягли вісімнадцятирічного віку, за двадцять днів до звільнення установа виконання покарань (слідчий ізолятор) додатково надсилає повідомлення про звільнення до підрозділу превентивної діяльності територіального органу Національної поліції України.

У разі звільнення засуджених від покарання достроково повідомлення про звільнення надсилаються до відповідних органів не пізніше трьох днів після звільнення.

Протягом доби після звільнення засудженого з УВП стосовно осіб, яким покарання замінено на громадські роботи, адміністрація УВП надсилає відповідні повідомлення до уповноваженого органу з питань пробації за обраним місцем проживання. Стосовно засуджених, яким покарання замінено на виправні роботи, повідомлення надсилаються до уповноваженого органу з питань пробації за фактичним місцем роботи, яке зазначене у відповіді уповноваженого органу з питань пробації про результати перевірки.

У разі надходження від органу (підрозділу) поліції повідомлення про неприбуття звільненого до обраного ним місця проживання, зазначеного в повідомленні про звільнення, адміністрацією УВП додатково надсилається інформаційне повідомлення до органу (підрозділу) поліції, на території обслуговування якого ймовірна його поява, враховуючи особисті дані засудженого. На засудженого, який звільняється за рішенням суду, інформація подається протягом трьох робочих днів з моменту оголошення судом рішення про звільнення. На взятих під варту осіб, які звільняються зі слідчих ізоляторів, інформація подається протягом трьох робочих днів після звільнення.

Копії усіх запитів та відповідей на них, а також інші матеріали, що стосуються підготовки засудженого до звільнення, долучаються до його особової справи.

Висновки. Таким чином, можливо дійти висновку, що на нормативному рівні в Україні достатньо чітко прописані загальні правові норми щодо взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу та визначені їх обов'язки на час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі

на певний строк. На наш погляд, необхідно включення цих положень до глави 24 Кримінально-виконавчого Кодексу України з метою детальної регламентації процесу підготовки засуджених до звільнення на законодавчому рівні. Вважаємо за доцільне розширити функції пробації, включивши в них ті, які передбачені в європейських рекомендаціях щодо пробації та постпенітенціарного контролю: здійснення нагляду та контролю за всіма засудженими, звільненими з УВП, на час адаптаційного періоду; надання допомоги засудженим після звільнення; робота із сім'ями засуджених; постпенітенціарний контроль та виконання альтернативних покарань і заходів кримінально-правового характеру; організація взаємодії з цих питань з суддівським корпусом, соціальними службами, організаціями підтримки жертв злочинів, поліцією, органами охорони здоров'я, пенітенціарними установами, громадськістю, із засобами масової інформації, широкими верствами суспільства тощо.

Список використаних джерел

1. Пособие по вопросам подготовки сотрудников тюрем в области прав человека / Управление Верховного Комиссара ООН по правам человека. Нью-Йорк, Женева: Изд-во ООН, 2004. 245 с.
2. John Howard. The State of the Prisons in England and Wales: With Preliminary Observations, and an Account of Some Foreign Prisons. London: William Eyres, and sold by T. Cadell in the Strand, and N. Conant in Fleet Street, 1777. 489 p.
3. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / сост. и предисл. В. С. Овчинского. Москва: ИНФРА-М, 2004. 184 с.
4. Познышев С. В. Учебник уголовного права: Очерк основных начал общей и особенной части науки уголовного права: в 2 т. Москва: Юрид. изд-во Наркомюста, 1923. Т. 1: Общая часть. 280 с.
5. Наташев А. Е., Стручков Н. А. Основы теории исправительно-трудового права. Москва: Юрид. лит., 1967. 190 с.
6. Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 331 с.
7. Голіна В. В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 3 (46). С. 206–214.
8. Рекомендація № R (2006) 2 Комітету Міністрів держав-учасниць «Європейські пенітенціарні правила» від 11.01.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (дата звернення: 13.09.2020).

9. Рекомендація CM/Rec (2017) 3 Комітету Міністрів державам-членам «Про Європейські правила щодо громадських санкцій та заходів» від 22.03.2017 р. URL: https://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/Rec20173-CSM-and-commentary_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%8E-%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%8E-%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BD%D1%82.pdf (дата звернення: 15.09.2020).

10. Баранов Ю.В. Ресоциализация осужденных к лишению свободы и освобожденных от этого наказания: теоретико-методологические и правовые основы: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2008. 404 с.

11. Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України; Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України від 03.04.2018 р. № 974/5/467/609/280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0408-18#Text> (дата звернення: 17.09.2020).

Olefir L. I.,

Ph.D. in Law, Senior Lecturer of the Department of Criminal, Criminal and Executive Law and Criminology, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Furkalo S. S.,

Officer of the 361-st academic group, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

PECULIARITIES OF INTERACTION AMONG PENAL INSTITUTIONS, AUTHORIZED PROBATION BODIES AND SUBJECTS OF SOCIAL PATRONAGE WHILE PREPARING PERSONS SERVING A SENTENCE OF RESTRAINT OF LIBERTY OR IMPRISONMENT FOR A CERTAIN PERIOD FOR RELEASE

This article is devoted to the peculiarities of interaction among penal institutions, authorized probation bodies and subjects of social patronage while preparing persons serving a sentence of restraint of liberty or imprisonment for a certain period for release. Penitentiary institutions are not institutions intended for recreation. Convicts in places of deprivation of liberty pass and must pass certain difficulties. That is why

these institutions are points of increased social and psychological tension, which in one way or another determine the whole meaning of convict's life. But all these difficulties and legal restrictions should be, firstly, based on the law, and secondly, optimal, that is, conditioned only by considerations of achieving the goal of correcting a convicted person and preventing the commission of new crimes. A state that claims the high rank of law has no right to revenge. Revenge and unjustified cruelty are not only immoral, but also ineffective in criminological terms, because evil breeds evil, violence breeds violence. Thus, the process of release from penitentiary institutions should maximize a released person's socialization in the shortest possible time, taking into account the pooling of efforts of all interested structures: penitentiary institutions, authorized probation bodies and subjects of social patronage. This will allow a released person to integrate into society quickly, restore the lost social ties, which will subsequently ensure the safety of the society itself and make it impossible for a released to commit new crimes. In this regard, the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners states that it is worth thinking about prisoner's future after release from the very beginning of their sentence. Until then, they should be encouraged and helped to maintain and strengthen ties with individuals or institutions outside the prison who can promote inclusion in society and protect the best interests of their family.

Key words: *interaction, penitentiary institutions, probation period, social patronage, release, restriction on freedom, imprisonment.*

References

1. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, (2004), *Manual on human rights training for prison staff*, Publishing House of UN, New York, Geneva.
2. Howard, John (1777), *The State of the Prisons in England and Wales: With Preliminary Observations, and an Account of Some Foreign Prisons*, London.
3. Beccaria, Ch. (2004), "On crimes and punishments", INFRA-M, Moscow.
4. Poznyshv, S. V. (1923), *Textbook of criminal law: An outline of the basic principles of the general and special part of the science of Criminal Law*, Vol. 1: General part, Moscow.
5. Natashev, A. E. and Struchkov, N. A. (1967), *Fundamentals of the Theory of Corrective Labor Law*, Yurid.lit., Moscow.
6. Dzhuzha, O. M. (2015), *Crime prevention: criminological and victimological paradigm*, National Academy of Internal Affairs, Kyiv.
7. Holina, V. V. (2006), "Crime prevention: problems of social activity optimization", *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, No. 3 (46), pp. 206–214.
8. Council of Europe (2006), *European Penitentiary Rules*, Recommendation of the Committee of Ministers of the States Parties,

available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (accessed 20 September 2020).

9. Council of Europe (2017), *On the European Rules on community sanctions and measures*, Recommendation of the Committee of Ministers of the States Parties, available at: https://www.probatation.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/Rec20173-CSM-and-commentary_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%8E-%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%8E-%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BD%D1%82.pdf (accessed 22 September 2020).

10. Baranov, Yu. V. (2008), *Resocialization of convicts sentenced to imprisonment and those ones released from this punishment: theoretical-methodological and legal foundations*, Moscow.

11. Ministry of Justice of Ukraine, Ministry of Social Policy of Ukraine; Ministry of Health Protection of Ukraine, Ministry of Internal Affairs of Ukraine (2018), *About the consolidated order of interaction, the establishment of a punishment, the trusting of organs for nutrition, testing and sub-social patronage from the hour of preparation until the end of the day*, Order of the Ministry of Justice of Ukraine, Ministry of Social Policy of Ukraine; Ministry of Health Protection of Ukraine, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0408-18#Text> (accessed 18 September 2020).

III. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 343.851.3

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.02.053

Остапчук Л. Г.,

кандидат юридичних наук, заступник начальника кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та криминології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-0515-0000;

Кондратенко Н. В.,

слухач 361-ої навчальної групи, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-9737-4399

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ СТОСОВНО ЗАСУДЖЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

У статті здійснено аналіз положень кримінального та міжнародного законодавства, що регламентують порядок застосування до військовослужбовців покарання у виді арешту. Доведено, що основною метою існування цього інституту є охорона суспільних відносин, що виникають й існують між державою та військовослужбовцем (військовозобов'язаним або резервістом) у процесі несення ним відповідного виду військової служби. Виокремлено низку проблемних питань, пов'язаних з невідповідністю чинного вітчизняного законодавства положенням Європейських пенітенціарних правил.

Ключові слова: арешт, військові кримінальні правопорушення, військовослужбовець, гауптвахта.

Постановка проблеми. Аналізуючи положення Конституції України, можна виокремити один із обов'язків громадян України – це захист Вітчизни та відбуття військової служби відповідно до закону. Охорона основ національної безпеки, захист державних кордонів покладаються на військові формування та правоохоронні органи держави. Конституційні положення, військові статuti, інші нормативно-правові акти регламентують порядок проходження служби як військовослужбовцями строкової служби, військовозобов'язаними та резервістами. Кримінальний кодекс України (далі – КК України) містить чіткий перелік видів кримінальних покарань, які можуть бути застосовані до осіб, які вчинили військові кримінальні правопорушення під час

проходження служби та навчальних зборів. Не можемо не погодитися з думкою Харитонова С. О., який зазначає, що починаючи з 2014 року спостерігається тенденція зростання кількості злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), що, безперечно, негативно впливає на забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, здатності воєнної організації України адекватно реагувати на будь-які акти ворожих дій з боку інших держав [1, с. 3–4]. Тому дослідження особливостей застосування до військовослужбовців покарання у виді арешту за вчинені ними правопорушення обумовлено наявними проблемами сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблематика кримінальної відповідальності за військові злочини в усі часи привертала увагу правників. Вагомий внесок у її розробку здійснили відомі вчені наприкінці XIX – початку XX ст. (Д. Д. Бессонов, А. К. Вульферт, А. М. Добровольський, С. А. Друцький, В. Д. Кузьмін-Караваєв, А. А. Мушніков, Я. А. Неєлов, В. Д. Спасович, А. П. Чебишев-Дмитрієв, Н. І. Фалєєв, І. А. Шендзіковський та ін.). У радянські часи проблематикою військових злочинів займалися Х. М. Ахметшин, З. О. Ашитов, Ф. С. Бражник, Н. В. Васильєв, А. Г. Горний, В. М. Кудрявцев, В. І. Курляндський, В. Я. Малкис, М. Н. Нікітченко, С. М. Орловський, В. Г. Смірнов, І. Н. Солодкін, С. П. Черкасов, А. Н. Чуватін, В. М. Чхіквадзе, В. П. Шупленков. У пострадянський період працювали над питаннями військових злочинів такі вчені, як З. М. Абдулаєв, В. А. Алексєєв, О. К. Зателепін, Б. А. Кожем'якин, В. В. Лунєєв, Ю. І. Мігачев, В. Г. Сизранцев, А. А. Тер-Акопов, С. В. Тихомиров, А. А. Толкаченко, М. А. Філін, С. С. Хабіров, М. О. Шулєпов та ін.

Серед вітчизняних науковців проблематиці військових злочинів свого часу приділяли увагу Г. В. Андрусів, В. М. Білоконов, В. П. Бодаєвський, П. П. Богуцький, В. В. Бондарєв, В. О. Бугаєв, В. К. Гришук, С. І. Дячук, М. І. Карпенко, В. І. Касинюк, В. А. Клименко, М. І. Мельник, А. Р. Мухамеджанова, В. О. Навроцький, Т. Б. Ніколаєнко, М. І. Панов, Є. Б. Пузирєвський, О. М. Сарнавський, М. М. Сенько, М. С. Туркот, М. І. Хавронюк, Г. І. Чангулі та інші науковці. Проте зазначені

автори у своїх роботах досліджували лише окремі склади кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, у свою чергу питання відповідності положень вітчизняного законодавства, що регламентує порядок виконання кримінального покарання у виді арешту стосовно засуджених військовослужбовців міжнародним стандартам, залишилися поза увагою авторів.

Мета статті – дослідження проблемних питань відповідності вітчизняного законодавства, що регламентує порядок виконання кримінального покарання у виді арешту стосовно засуджених військовослужбовців міжнародним стандартам.

Виклад основного матеріалу. Покарання у виді арешту законодавець відносить до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, що полягає, відповідно до ч. 1 ст. 60 Кримінального кодексу України (КК України), у триманні засудженого в умовах ізоляції на строк від одного до шести місяців. Досліджуваний вид кримінального покарання щодо військовослужбовців має свою специфіку, оскільки військовослужбовці відбувають покарання безпосередньо під час проходження військової служби. Тому у процесі відбування покарання у виді арешту засуджені військовослужбовці не втрачають свого спеціального статусу.

Оскільки теорія кримінального права України та судова практика раніше не знали такого виду кримінального покарання, як арешт, представляють певний інтерес і інші особливості його застосування стосовно військовослужбовців, особливо відповідність норм вітчизняного законодавства нормам міжнародного права.

Безпосередньо сам порядок виконання цього виду покарання стосовно військовослужбовців регламентований ст. 55 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК України), в якій зазначається, що засуджені військовослужбовці відбувають покарання у виді арешту не в арештному домі, а на гауптвахті.

Якщо звернутися до словника, то можна знайти визначення поняття «гауптвахта – місце в армії, де примусово утримують військовиків-порушників військової дисципліни» [2]. У свою чергу в Інструкції про порядок і умови тримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців, що затверджена наказом Міністерства оборони України № 656 від 26.09.2013 ро-

ку, наведено дещо інше визначення поняття гауптвахти, що більш влучніше розкриває його зміст, а саме: це спеціальне приміщення, яке обладнано в органах управління Служби правопорядку (підрозділах Служби правопорядку) з метою виконання покарання для військовослужбовців та військовозобов'язаних, засуджених до арешту, військовослужбовців і військовозобов'язаних, заарештованих в адміністративному порядку, тримання узятих під варту та затриманих військовослужбовців і військовозобов'язаних, або приміщення (намет), яке може тимчасово обладнуватися на полігонах, у навчальних центрах та районах виконання Збройними силами України завдань за призначенням. Гауптвахта є досить специфічним закладом, що забезпечує перш за все виконання покарання для засуджених військовослужбовців та військовозобов'язаних, засуджених до арешту. Знаходиться на гауптвахті можуть тільки засуджені та затримані військовослужбовці. Порядок тримання на гауптвахті чітко регламентований Законом України «Про статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України».

Необхідно звернути увагу на те, що в основу Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України № 631/2012 від 8.11.2012 року, покладені вимоги міжнародних стандартів щодо поводження з засудженими, зокрема положення Європейських пенітенціарних правил (Рекомендація № R (2006) 2 Комітету Міністрів держав-учасниць), що прийняті Комітетом Міністрів 11 січня 2006 року на 952-й зустрічі Заступників Міністрів.

Поміж основних проблем законодавства України, що регламентує правовий порядок виконання та відбування покарання у виді арешту засудженими військовослужбовцями, можна визначити його невідповідність міжнародним стандартам. Таким міжнародно-правовим актом, зокрема, є Європейські пенітенціарні правила (ЄПП).

Співставлення норм вітчизняного законодавства та Правил розпочнемо з прийому засудженого військовослужбовця на гауптвахту, що проводиться згідно зі ст. 8 Додатку 12 до Статуту гарнізонної та вартової служби «Про гауптвахту». Прийняття військовослужбовців, засуджених до арешту, на гауптвахту

Служби правопорядку здійснює начальник органу управління Служби правопорядку в гарнізоні або його заступник спільно з начальником гауптвахти Служби правопорядку на гауптвахті у спеціально обладнаній кімнаті. Усі військовослужбовці, засуджені до арешту, які прибули на гауптвахту, підлягають обов'язковому медичному огляду. Організація медичного огляду та надання медичної допомоги покладається на начальника медичної служби гарнізону. Відповідна норма міститься у Правилі № 15 ЄПП. Про захворілих військовослужбовців начальник гауптвахти повідомляє начальнику медичної служби гарнізону, який проводить заходи щодо надання медичної допомоги такому засудженому. Про скарги військовослужбовців, які перебувають на гауптвахті, про стан їхнього здоров'я начальник варти при гауптвахті зобов'язаний повідомити начальнику гауптвахти. Поняття лікарської таємниці у цьому випадку відсутнє. Посади штатних лікарів при гауптвахті відсутні, що є порушенням Правилу № 41 ЄПП. Порядок госпіталізації засуджених військовослужбовців, які відбувають покарання у виді арешту, не врегульований законодавцем, що суперечить Правилу № 46 ЄПП. У разі звільнення засудженого після відбуття покарання у виді арешту медичний огляд не проводиться, що не відповідає Правилу № 33.6 ЄПП.

Також згідно з Правилу № 18.8 п. а ЄПП передбачено роздільне тримання підслідних від засуджених, чоловіків окремо від жінок; та молодих ув'язнених окремо від ув'язнених старшого віку. А ч. 2 статті 55 КВК України передбачає дещо інший розподіл засуджених до арешту військовослужбовців, зокрема: засуджені військовослужбовці з числа офіцерського складу розміщуються окремо від інших категорій військовослужбовців; засуджені військовослужбовці, які мають звання прапорщиків, мічманів, сержантів і старшин, окремо від військовослужбовців рядового складу; засуджені військовослужбовці, які проходять службу за призовом, окремо від засуджених військовослужбовців, які проходять службу за контрактом. Про окреме утримання чоловіків від жінок мова взагалі не йдеться, хоча у Збройних силах України проходять службу військовослужбовці-жінки. Про залучення до несення вартової служби осіб жіночої статі в законодавстві не зазначається, тому і виконання покарання у

виді арешту щодо засуджених жінок-військовослужбовців є проблематичним (проведення особистого огляду), беззаперечно ця норма суперечить Правилу № 54.5 ЄПП, в якому зазначено, що особистий огляд засуджених повинен проводити тільки персонал гауптвахти тієї ж статі.

Згідно з Правилем № 24.9 ЄПП під час прийому ув'язненого до пенітенціарної установи, смерті або тяжкій хворобі, та під час отримання ним важкої травми або доправлення ув'язненого до лікарні, адміністрація мусить, якщо тільки ув'язнений не забажає не робити цього, негайно поінформувати дружину (чоловіка) або партнера ув'язненого, або, якщо ув'язнений неодружений, найближчого родича або іншу особу, раніше визначену ув'язненим. Під час виконання арешту щодо засудженого військовослужбовця ні командування військової частини, ні начальник гауптвахти не повинен повідомляти про це родичам засудженого військовослужбовця.

Про зміну свого правового становища та своє місцезнаходження засуджений військовослужбовець може повідомити своїм родичам і близьким поштою. Розділ 8 Інструкції про порядок і умови тримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців, передбачає, що засуджений військовослужбовець має право вести телефонні розмови з особами, які знаходяться поза межами гауптвахти, користуватися глобальною мережею Інтернет, але хто і яким чином буде організовувати такі розмови законодавцем не визначено. Таким чином, Правило 24.9 ЄПП під час виконання арешту щодо засудженого військовослужбовця нині не виконується.

Правило 31.5 ЄПП передбачає, що з урахуванням вимог гігієни, порядку та безпеки, купувати або в інший спосіб придбавати для особистого користування товари, зокрема харчі та напої, за цінами, які не перевищують надмірно ціни на аналогічні товари на волі. Частина 7 ст. 55 КВК України визначає, що засудженим військовослужбовцям під час відбування покарання у виді арешту виплачується оклад за військове звання, але порядок придбання ними товарів для особистого користування не передбачений КВК України.

У Правилі № 71 ЄПП зазначено, що за пенітенціарні установи повинні відповідати органи державної влади, не підпорядковані військовому відомству, поліції або карного розшуку, нато-

мість гауптвахти, де відбувають покарання у виді арешту засуджені військовослужбовці, входять до складу Збройних сил Міністерства Оборони України.

Правило № 76 ЄПП передбачає, що персонал повинен ретельно підбиратися, мати належну підготовку, яка повинна надаватися як на початку, так і надалі, оплачуватися на рівні фахівців і мати статус, який поважають у громадянському суспільстві. Згідно з Правилком № 81 ЄПП перед тим, як персонал приступить до своїх обов'язків, він має пройти курс підготовки з виконання своїх загальних і конкретних обов'язків, та мусить скласти теоретичний і практичний іспити, а курс підготовки всіх працівників має містити вивчення міжнародних і регіональних документів і норм у сфері прав людини, особливо Європейської конвенції з прав людини та Європейської конвенції із запобігання катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання, а також вивчення застосування вимог Європейських пенітенціарних правил. Порівнюючи вітчизняне та міжнародне законодавство, можна із впевненістю сказати, що ця норма не працює. Підбір та підготовка персоналу гауптвахти на сьогодні відбувається згідно зі Статутом гарнізонної та вартової служб Збройних сил України. Начальники гарнізонних гауптвахт призначаються наказом командувача військ оперативного командування, кваліфікаційних екзаменів для них не передбачено. Навчання вартових здійснюється відповідно до Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних сил України, що передбачає вивчення особовим складом варти своїх обов'язків, проходження теоретичного та практичного інструктажу.

Також згідно з Правилком № 85 ЄПП чоловіки і жінки мають бути збалансовано представлені у штатному розписі пенітенціарної установи, на жаль, можна констатувати факт невідповідності персоналу гауптвахт вимогам Європейських пенітенціарних правил.

Висновки. Таким чином, законодавче регулювання і практична діяльність гауптвахт щодо виконання покарання у виді арешту стосовно засуджених військовослужбовців багато в чому суперечать нормам міжнародного законодавства. Тому проведення реформ у пенітенціарній сфері є неабияк доречним на сьогодні. Перш за все необхідно привести військові пенітенціарні установи у відповідність до вимог міжнародно-правових актів, що визначають

правила поводження із засудженими та ув'язненими, адже більшість з них носять не рекомендаційний, а обов'язковий характер.

Список використаних джерел

1. Харитонов С. О. Військові злочини: поняття, система та проблеми кваліфікації: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 43 с.

2. Ахметшин Х. М. Специальные виды уголовного наказания, применяемые к военнослужащим. Москва: ВПА, 1973. 174 с.

3. Военный энциклопедический словарь / редкол.: А. П. Горкин, В. А. Золотарев, В. М. Карев и др. Москва: Большая Российская энциклопедия; «РИПОЛ КЛАССИК», 2002. 1664 с.

4. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Кримінально-виконавчий кодекс України: науково-практичний коментар. 2-ге вид., переробл. та доповн. Харків: Одиссей, 2008. 560 с.

5. Про дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р., № 549-14. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 197.

6. Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р., № 550-14. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 196.

Ostapchuk L. G.,

Ph.D. in Law, Deputy Head of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0515-0000;

Kondratenko N. V.

Officer of the 361-st academic group,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9737-4399

PROBLEM ASPECTS OF EXECUTION OF PUNISHMENT IN THE FORM OF ARREST OF CONVICTED SERVICEMAN

The article analyzes the provisions of criminal law and international law governing the punishment in the form of arrest of servicemen. It is determined that the studied type of criminal punishment in relation to servicemen has its own specifics since servicemen serve their sentences directly during military service. Therefore, in the process of serving a sentence in the form of arrest, convicted servicemen do not lose their special status, which is regulated by departmental normative-legal acts.

The theory of criminal law of Ukraine and judicial practice are proved to not previously know such a type of criminal punishment as arrest. It is determined that of special interest are the issues of studying the peculiarities of the execution of

punishment in the form of arrest of convicted servicemen, as well as the compliance of domestic legislation with international law.

Among the main problems of the legislation of Ukraine, which regulates the legal procedure for execution and serving a sentence in the form of arrest by convicted servicemen, it is singled out the inconsistency of domestic legislation with international standards.

There is the need to involve qualified personnel to work with convicted servicemen, who must be carefully selected, properly trained, paid for at the professional level and have a status that is respected in civil society. The European Penitentiary Regulations stipulate that before personnel can take up their duties, they must undergo a training course in the performance of their general and specific tasks and pass theoretical and practical examinations, and a training course must be completed for all personnel, including a study of international and regional instruments and norms in the field of human rights protection, particularly the European Convention on Human Rights and the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.

The analysis of domestic and international law indicates that special attention should be paid to the rules that ensure the right of a convicted serviceman to medical care, the convict's right to purchase food and basic necessities, the right to visit relatives and friends, telephone conversations, the right to convicts' separate detention of different sexes, the right to respect for their dignity, etc.

Therefore, the reforms implementation in the penitentiary sphere is quite appropriate at present. First of all, it is necessary to bring military penitentiary institutions in line with the requirements of international legal acts that determine the rules for the treatment of convicts and prisoners, as most of them are not recommended, but mandatory.

Key words: *arrest, military criminal offenses, serviceman, guard.*

References

1. Kharytonov, S. (2019), *Military crimes: concept, system and problems of qualifications*, Kharkiv.
2. Akhmetshyn, Kh. (1973), *Special types of criminal punishment applied to military personnel*, VPA, Moscow.
3. Horkin, A. P., Zolotarkov, V. A. (2002), *Military encyclopedic dictionary: Bolshaiia Russkaiia Encyclopediia, «RIPOL CLASIC»*, Moscow.
4. Stepaniuk, A. Kh., Yakovets, I. S. (2008), *Criminal and Executive Code of Ukraine: scientific and practical commentary*, Odissei, Kharkiv.
5. Ukraine (1999), *On the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.*
6. Ukraine (1999), *Charter of the Garrison and Guard Service of the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.*

УДК 343.81

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01.062

Пузирьов М. С.,

доктор юридичних наук, начальник відділу
наукової діяльності та міжнародного співробітництва,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7814-9476;

Пеховський А. Ю.,

кандидат юридичних наук, начальник управління
з питань внутрішніх розслідувань та безпеки персоналу,
Департамент з питань виконання кримінальних покарань
Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-5562-4289;

Штупун Ю. Д.,

студентка 361-ої навчальної групи,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Стаття присвячена аналізу вітчизняного законодавства з питань звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі. Здійснено огляд міжнародних норм, що стосуються зазначеної сфери правовідносин. Розглянуто основні моделі звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі на прикладі зарубіжного досвіду. Проаналізовано сучасні ініціативи щодо вдосконалення українського законодавства в частині звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі та зроблено висновки щодо усунення наявних недоліків вітчизняного регулювання досліджуваної сфери правового регулювання.

Ключові слова: довічне позбавлення волі, звільнення від відбування покарання, помилування, законодавство, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. У багатьох країнах світу довічне позбавлення волі є найбільш суворим видом покарання, що зумовлює жваві науково-практичні дискусії навколо правового регулювання окремих аспектів його виконання та відбування. Особливо гострим є питання звільнення від відбування цього виду покарання, адже правозахисні організації акцентують увагу на відсутності дієвого механізму звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі в Україні, що суперечить не лише низці міжнародних нормативно-правових актів, а й

основним принципам демократичного суспільства, яке не повинно відмовляти людині в можливості ресоціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти призначення, виконання покарання та відбування у виді довічного позбавлення волі досліджували такі вітчизняні правники, як І. Г. Богатирьов, О. О. Дудоров, Т. В. Дуюнова, О. В. Євдокімова, Л. О. Мостепанюк, Н. В. Коломієць, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, О. В. Ткачова, М. І. Хавронюк, О. В. Хорошун, С. В. Царюк, В. О. Човган, І. С. Яковець та інші, проте українське кримінальне та кримінально-виконавче право на сьогодні перебувають у процесі активного реформування та приведення до міжнародних стандартів, що додатково актуалізує обрану для дослідження проблематику.

Метою роботи є аналіз вітчизняного законодавства з питань звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі з визначенням перспектив його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Довічне позбавлення волі як вид покарання встановлюється ст. 51, 64 Кримінального кодексу України. Відповідно до ч. 1 ст. 64 зазначеного Кодексу цей вид покарання застосовується за вчинення особливо тяжких злочинів і лише у випадках, спеціально передбачених КК України, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк [1].

Нині в Україні звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі може відбуватися шляхом помилування, процедура якого врегульована Кримінальним, Кримінально-виконавчим кодексами України, Положенням про порядок здійснення помилування, затвердженим Указом Президента України від 21.04.2015 р. № 223/2015 [2], загальний аналіз яких дає підстави стверджувати про невідповідність чинного законодавства України гарантіям, закріпленим у ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), в силу відсутності чітких критеріїв помилування, юридичних гарантій для оскарження рішення про відмову в ньому та відсутності вимоги стосовно мотивованості відмови в помилуванні.

Офіційна статистика помилувань «довічників» в Україні у вільному доступі відсутня, проте за даними Української Гельсінської

спілки за роки незалежності в нашій країні було помилувано лише двох осіб, що виглядає на тлі загальної кількості довічно засуджених як статистична похибка [3].

Перш за все, варто зазначити, що ст. 3 Конвенції закріплено заборону катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання [4]. У вітчизняному законодавстві це положення знайшло своє відображення на найвищому рівні, а саме у ст. 28 Основного Закону – Конституції України, яка фактично дублює вищенаведену норму Конвенції. Разом з тим тлумачення поняття «нелюдське поводження» в українському законодавстві відсутнє.

У вищезгаданій правовій позиції Українська Гельсінська спілка акцентує увагу, що в розумінні Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) нелюдське поводження – це, серед іншого, і відсутність реальної перспективи звільнення від відбування довічного покарання [3], що нині спостерігається в Україні.

У рішенні ЄСПЛ у справі «Петухов проти України (№ 2)» за заявою № 41216/13 від 12.03.2019 р. суд зазначив, що застосування покарання у виді довічного позбавлення волі до осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, ст. 3 Конвенції не суперечить, але лише за умови, що воно *de jure* та *de facto* є таким, яке може бути скороченим, що означає як наявність у засудженого перспективи звільнення, так і можливість перегляду [5]. Основою такого перегляду має бути оцінка наявності законних підстав пенологічного характеру для подальшого тримання особи під вартою. До них належать покарання, стримування, захист суспільства та реабілітація.

Окремий акцент Судом зроблено на останній з вищеназваних підстав, а саме реабілітації. Зазначено, що акцент на реабілітації та реінтеграції особи став обов'язковим фактором, який держави-учасниці повинні враховувати під час розроблення своєї політики у сфері обрання покарань [5]. У першу чергу, це зумовлено тим, що адміністрація установ виконання покарань має виявляти повагу до людської гідності осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, та прагнути їх реабілітувати, з чого, у свою чергу випливає, що перегляд рішення про довічне позбавлення особи волі повинен враховувати прогрес засудженого в реабілітації з

урахуванням оцінки, чи був такий прогрес настільки значним, що триваюче тримання під вартою більше не може виправдовуватися законними пенологічними підставами.

Аналогічні до положень ст. 3 Конвенції норми містяться і в ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. [6]. При цьому наявність таких положень не означає, що звільнення має бути застосоване з неминучістю, але воно має бути не просто теоретичною можливістю, а полягати в наявності детальної процедури, що дозволяє національній владі оцінити конкретний прогрес, якого особа, засуджена до довічного позбавлення волі, досягла у процесі реабілітації, та обґрунтування подальшого тримання в умовах несвободи. Згадані норми міжнародного права загалом акцентують увагу на реабілітаційній ролі пенітенціарної системи та недопущенні її суто каральної спрямованості.

Отже, встановлені міжнародним правом стандарти стосовно звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі можна звести до таких вимог:

- особи, засуджені до цього виду покарання, із самого початку його відбування мають знати, як саме вони повинні змінюватися та що робити, аби воно було переглянуте;

- за відсутності пенологічних підстав для продовження відбування покарання подальше тримання засудженого в умовах несвободи є неприпустимим;

- перегляд наявності/відсутності таких підстав має бути регулярним та здійснюватися після спливу певного мінімального проміжку часу;

- механізм звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі повинен мати чіткі критерії та належні процесуальні гарантії;

- відмова в достроковому звільненні від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі має бути належним чином мотивованою;

- механізм звільнення не повинен мати винятковий характер або базуватися на мотивах милосердя.

Повертаючись до аналізу вітчизняного законодавства, можна зауважити, що український законодавець у ст. 6 Криміналь-

но-виконавчого кодексу України закріпив поняття виправлення засудженого та ресоціалізації. Зокрема, відповідно до ч. 1 названої статті під виправленням засудженого варто розглядати процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки [7]. Проте дослідники окресленої проблематики зазначають, що у зв'язку з відсутністю у вітчизняному законодавстві дієвого механізму звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі законодавець фактично нехтує самою метою покарання – виправленням засуджених та їх подальшою ресоціалізацією [8; 9].

У світлі вищевикладеного та з урахуванням євроінтеграційного спрямування державної політики України очевидною є необхідність внесення змін до вітчизняного законодавства з питань звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі.

У контексті досліджуваної нами проблематики варто зазначити, що нещодавно на офіційному вебсайті Міністерства юстиції України з'явилася інформація, відповідно до якої Урядом було погоджено проєкт Указу Президента України «Про внесення змін до Положення про порядок здійснення помилування, затвердженого Указом Президента України від 21.04.2015 року № 223» (далі – проєкт Указу), де акцентується, що у процесі застосування Порядку було виявлено низку недоліків, які ускладнюють механізм помилування в Україні, а внесення до нього змін має привести зазначений акт у відповідність до принципу гуманізму [10].

Під час детального дослідження проєкту Указу [11] можна зробити висновок, що вказаний акт дійсно містить низку принципово важливих положень, спрямованих на наближення вітчизняного законодавства до міжнародно-правових стандартів виконання покарання у виді довічного позбавлення волі. Пропоновані проєктом Указу зміни можна звести до таких пунктів:

– уточнено порядок обрахування покарання, яким замінюється довічне позбавлення волі, а саме запропоновано обчислювати його з моменту початку відбування покарання у виді довічного позбавлення волі, але не менше двадцяти п'яти років;

– підстави помилування осіб, які засуджені за тяжкі та особливо тяжкі злочини чи мають дві і більше судимостей за вчинення умисних злочинів або відбули незначну частину призначеного їм строку, пропонується визначити не як «надзвичайні обставини» [2], а як «обставини, що зумовлені гуманним ставленням до них» [11];

– характеристику про поведінку особи із викладеною письмовою думкою адміністрації про доцільність помилування запропоновано замінити характеристикою адміністрації, оскільки адміністрація установи виконання покарань не повноважна надавати оцінку того, чи повинна засуджена особа підлягати помилуванню;

– засудженому до довічного позбавлення волі запропоновано надати можливість разом із клопотанням про помилування надавати не лише документи, а й інші матеріали, як, наприклад, листи з вибаченнями до потерпілих, відеозвернення тощо, які не можуть розглядатися як документи, але одночасно характеризують особу засудженого.

Отже, можна констатувати, що в цілому проєкт Указу містить положення, які вирішують низку нагальних проблем правового регулювання звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі. Проте, на нашу думку, внесення змін на рівні підзаконних нормативно-правових актів не вирішує проблему приведення вітчизняного законодавства з указанного питання у відповідність до вимог ст. 3 Конвенції та інших міжнародних стандартів, оскільки відповідних змін потребують також Кримінальний та Кримінально-виконавчий кодекси України.

Ураховуючи ту обставину, що євроінтеграційна спрямованість України, закріплена у Преамбулі до Основного Закону – Конституції, останніми роками перетворилася з суто декларативного положення на спрямування внутрішньої та зовнішньої політики, вважаємо, що у врегулюванні питання звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі вітчизняному законодавцеві варто орієнтуватися на позитивний європейський досвід.

На основі аналізу права зарубіжних країн дослідники виділяють три основні підходи до питання дострокового звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі:

1) передбачається абсолютна заборона на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі;

2) підставою дострокового звільнення є рішення органу виконавчої влади чи президента країни;

3) дострокове звільнення відбувається на підставі рішення суду, спеціалізованої комісії чи іншого спеціально створеного органу [12, с. 147].

Як уже зазначалося, наявність абсолютної заборони на дострокове звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі суперечить завданням виправлення та ресоціалізації засудженого, проте законодавством окремих країн, таких як, наприклад, Нідерланди та Туреччина, встановлено, що дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі не поширюється на злочини певного виду або суд наділяється повноваженнями щодо встановлення такої заборони в конкретній кримінальній справі [12, с. 147]. Друга модель є такою, що нині функціонує в Україні та недоліки якої було наведено вище.

Найбільш ефективною, на нашу думку, є саме третя модель, яка закріплює наявність у засудженого реальної можливості дострокового звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі за наявності конкретно визначених законом для цього підстав, до яких, зокрема належить відбування особою певного мінімального строку покарання та наявність даних про її виправлення. Для прикладу Закон про кримінальне правосуддя 2003 р. Англії передбачає диференційовані мінімальні строки умовно-дострокового звільнення від відбування довічного позбавлення волі – 30, 25 або 15 років [12, с. 148]. В Іспанії дострокове звільнення особи від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі стає можливим після спливу щонайменше 25 років позбавлення волі, при цьому в разі ухвалення рішення про таке звільнення суд враховує особу засудженого, обставини вчинення злочину, його поведінку під час відбування покарання, наявність ризику повторного вчинення злочину, сімейний стан засудженого тощо [13, с. 148]. Після звільнення особи починається умовний строк, який може тривати від 5 до 10 років та

сприятливий вплив якого залежить від виконання звільненою особою покладених на неї обов'язків та встановлених заборон.

Схожі моделі звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі функціонують також у Німеччині, Австрії, Швейцарії та інших країнах.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що нині наявна в Україні модель звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі є такою, що не відповідає положенням ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, принципу гуманізму, а отже, не має перспектив для подальшого розвитку та потребує суттєвої трансформації, адже інститут президентського помилування носить скоріше винятковий характер та не створює реально функціонуючого механізму звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі, а лише створює додаткові проблеми у процесі правозастосування. На вказаних недоліках наявної в Україні моделі звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі наголошено, зокрема, і Європейським судом з прав людини.

Наявні на сьогодні ініціативи, спрямовані на внесення змін до вказаної сфери на рівні підзаконних нормативно-правових актів, на нашу думку, є важливим, але недостатнім кроком для вирішення окресленої проблеми. Вважаємо, що перш за все, відповідні зміни мають бути внесені до Кримінального та Кримінально-виконавчого кодексів України та деталізовані в подальшому на підзаконному рівні. Внесення таких змін дозволить не лише привести положення вітчизняного кримінального та кримінально-виконавчого законодавства у відповідність до високих міжнародних стандартів захисту прав людини, а й у відповідність до норм Конституції України, яка є Основним Законом нашої держави.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Про Положення про порядок здійснення помилування: Указ Президента України від 21.04.2015 р. № 223/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/223/2015> (дата звернення: 15.10.2020).

3. Правова позиція Української Гельсінської спілки з прав людини щодо конституційності приписів частини першої ст. 81, частини першої ст. 82 Кримінального кодексу України. URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/20190111_KSU.pdf (дата звернення: 15.10.2020).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 04.11.1950 р., ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 15.10.2020).

5. Петухов проти України: рішення Європейського Суду з прав людини від 12.03.2019 р. за заявою № 41216/13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text (дата звернення: 15.10.2020).

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966 та ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 15.10.2020).

7. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

8. Коломієць Н. В. Щодо застосування умовно-дostroкового звільнення до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. *Юридичний вісник*. 2018. № 3. С. 177–182.

9. Ткачова О. В., Павлов Н. С. Умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі: українські реалії. *Теорія і практика правознавства*. 2020. № 1 (17). С. 1–13.

10. Валерія Коломієць: Уряд погодив Проєкт Указу Президента України «Про внесення змін до Положення про порядок здійснення помилування, затвердженого указом Президента України від 21.04.2015 року № 223». *Офіційний вебсайт Міністерства юстиції України*. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/valeriya-kolomiets-uryad-pogodiv-proekt-ukazu-prezidenta-ukraini-pro-vnesennya-zmin-do-polojennya-pro-poryadok-zdiysnennya-pomiluvannya-zatverdjenogo-ukazom-prezidenta-ukraini-vid-21-kvitnya-2015-roku-223> (дата звернення: 15.10.2020).

11. Про внесення змін до Положення про порядок здійснення помилування: Проєкт Указу Президента України, затвердженого указом Президента України від 21.04.2015 року № 223. *Офіційний вебсайт Кабінету Міністрів України*. URL: <http://materialy.kmu.gov.ua/3d59037>

d/docs/d8ed94d5/Proekt_ukazu_Prezidenta_Ukrayini.pdf (дата звернення: 15.10.2020).

12. Євдокімова О. Умовно-дострокове звільнення від довічного позбавлення волі у праві зарубіжних країн. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 146–152.

Puzyrov M. S.,

Doctor of Sciences (Law), Head of the Department of Scientific Activity and International Cooperation, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7814-9476;

Pekhovskiy A. Yu.,

Ph.D. in Law, Head of the Department for Issues of Internal Investigations and Staff Security, Department of the Issues Concerning Execution of Criminal Punishments Ministry of Justice of Ukraine Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5562-4289;

Shtupun Yu. D.,

Master student of the 361st academic group, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

RELEASE FROM SERVING A SENTENCE IN THE FORM OF LIFE IMPRISONMENT: DOMESTIC REALITIES AND PROSPECTS OF IMPROVEMENT

The article is dedicated to the analysis of the domestic legislation on release from serving a sentence in the form of life imprisonment. It has been found out that life imprisonment is the most severe type of punishment in many countries of the world. This fact leads to lively scientific and practical discussions around the legal regulation of certain aspects of its implementing and serving. The issue of release from serving this type of punishment is especially acute, as human rights organizations emphasize the lack of an effective mechanism for release from serving a sentence in the form of life imprisonment in Ukraine, which contradicts not only a number of international normative and legal acts but also the basic principles of a democratic society which should not deny a person in the opportunity to re-socialize.

A review of international norms relating to this area of legal relations is maintained. The main models of release from serving a sentence in the form of life imprisonment on the example of foreign experience are considered.

It is concluded that the current model of release from serving a sentence in the form of life imprisonment in Ukraine is inconsistent with the provisions of Article 3 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the principle of humanism, and therefore has no prospects for further development and requires significant transformation, because the institution of presidential

pardon is rather exceptional and does not create a really functioning mechanism of release from serving a sentence in the form of life imprisonment, but only creates additional problems in the law enforcement process. These shortcomings of the existing model of release from serving a sentence in the form of life imprisonment in Ukraine have been highlighted, in particular, by the European Court of Human Rights.

It is substantiated that the current initiatives aimed at making changes in this area at the level of normative and legal acts are an important but insufficient step to solve this problem. Therefore, the relevant amendments should be made in the Criminal and Criminal Executive Codes of Ukraine and further detailed at the sub statutory level. Making such amendments will not only allow to bring the provisions of domestic criminal and criminal-executive legislation in line with high international standards of human rights protection, but also in accordance with the Constitution of Ukraine, which is the Basic Law of our state.

Key words: *life imprisonment, release from serving a sentence, pardon, legislation, foreign experience.*

References

1. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine No. 2341-III, Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, No. 25–26. Art. 131, Kyiv.
2. Ukraine (2015), *On the Regulations On the Procedure for Pardon*: Decree of the President of Ukraine, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/223/2015> (accessed 15 October 2020).
3. Ukrainian Helsinki Human Rights Union (2019), *The legal position of the Ukrainian Helsinki Human Rights Union regarding the constitutionality of the provisions of Part one of Article 81, Part one of the Article 82 of the Criminal Code of Ukraine*, available at: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/20190111_KSU.pdf (accessed 15 October 2020).
4. Council of Europe (1950), *European Convention on Human Rights*: international document, Council of Europe, Rome, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (accessed 15 October 2020).
5. European Court of Human Rights (2019), *Petukhov against Ukraine*: decision, European Court of Human Rights, Strasbourg, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text (accessed 15 October 2020).
6. United Nations (1966), *International Covenant on Civil and Political Rights*: international document, General Assembly, New York, available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (accessed 15 October 2020).

7. Ukraine (2003), *Criminal Executive Code of Ukraine: Law of Ukraine*, No. 1129-IV, Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, No. 3–4, article 21, Kyiv.

8. Kolomiets, N. V. (2018), “Regarding the application of conditional early release to persons sentenced to life imprisonment”, *Legal Bulletin*, No. 3, pp. 177–182.

9. Tkachova, O. V. and Pavlov, N. S. (2020), “Conditional early release from serving a sentence in the form of life imprisonment: Ukrainian realities”, *Theory and practice of jurisprudence*, No. 1 (17), pp. 1–13.

10. Ministry of Justice of Ukraine (2020), Valeriia Kolomiets: *The Government approved the Draft Decree of the President of Ukraine “On Amendments to the Regulations on the Procedure for Pardoning, Approved by the Decree of the President of Ukraine of April 21, 2015” No. 223*”, available at: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/valeriya-kolomiets-uryad-pogodiv-proekt-ukazu-prezidenta-ukraini-pro-vnesennya-zmin-do-polojennya-pro-poryadok-zdiysnennya-pomiluvannya-zatverdjenogo-ukazom-prezidenta-ukraini-vid-21-kvitnya-2015-roku-223> (accessed 15 October 2020).

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), *the Draft Decree of the President of Ukraine “On Amendments to the Regulations on the Procedure for Pardoning, Approved by the Decree of the President of Ukraine of April 21, 2015” No. 223*”, available at: http://materialy.kmu.gov.ua/3d59037d/docs/d8ed94d5/Proekt_ukazu_Prezidenta_Ukrayini.pdf (accessed 15 October 2020).

12. Yevdokimova, O. (2019), “Conditional early release from life imprisonment in the law of foreign countries”, *Entrepreneurship, Economy and Law*, No. 10, pp. 146–152.

ІV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК

УДК 342.56

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.02.074

Сташків Б. І.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави та права конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-3746-9382;

Тютюнник А. В.,

слухач 361-ої навчальної групи, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-5651-7648

ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано теоретичні передумови та практика функціонування інституту конституційного контролю, а також розглянуто поняття та особливості конституційного контролю та взаємозв'язок з поняттями «конституційний нагляд» та «конституційне правосуддя». Досліджено форми конституційного контролю та тенденції їх розвитку, визначено місце конституційного контролю в сучасному державно-правовому механізмі. Висвітлено поняття конституційного контролю, зокрема його слід розуміти як владу, яка надана відповідному органу контролювати і у разі необхідності встановлювати відповідність або невідповідність Конституції актів, ухвалених різноманітними органами публічної влади, і особливо законів, ухвалених представницькими установами. Досліджено форми конституційного контролю та тенденції їх розвитку, визначено місце конституційного контролю в сучасному державно-правовому механізмі.

Ключові слова: конституційний контроль, конституційний нагляд, конституційне правосуддя, форми конституційного контролю, державно-правовий механізм.

Постановка проблеми. Конституція є основою, на якій будується вся структура чинного законодавства. Його недотримання призводить до руйнування правової системи, суттєвого ослаблення правопорядку та збільшення стихійності в соціальному розвитку. Забезпечення стабільності, насамперед, з погляду поваги основних прав і свобод громадян – обов'язкова умова поступового розвитку будь-якої соціальної системи.

Суспільству потрібна не лише Конституція, а й дієвий механізм її захисту та охорони, щоб забезпечити відповідність державних установ вимогам Основного закону держави. Необхідність захисту Конституції з метою забезпечення її правової верховенства та прямих дій об'єктивно зумовлена якісно новим етапом формування «молодих демократій», у тому числі української. Однією з особливостей тих тенденцій, які певною мірою втілюють перехід до нової системи політико-правових відносин, є формування інституту конституційного контролю та конституційного правосуддя, поява незалежної групи конституційно-правових норм, які опосередковувати конституційний контроль.

У зв'язку з цим серед сучасних теоретичних і практичних проблем конституційного права велике значення набуває визначення поняття, місця та ролі конституційного контролю в державно-правовому механізмі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми конституційного контролю досліджували такі вчені, як Ф. П. Погорілко, Ю. М. Тодика, Н. Г. Шукліна, Є. В. Черняк, М. С. Кельман, І. І. Маринів, М. В. Тесленко, І. Д. Сліденко. Велику увагу зазначеній проблемі приділяють російські дослідники: А. А. Клишас, В. В. Маклаков, В. Е. Чиркин, Т. Я. Насирова, Н. М. Харитоновна та інші.

Мета статті полягає в дослідженні сутності конституційного контролю в Україні та визначення його ролі в державному механізмі.

Виклад основного матеріалу. Конституція, будучи нормативно правовим стрижнем доктрини сучасного конституціоналізму та адекватного цій доктрині феномену конституційного ладу, його змісту за умов конкретних країн, являє собою ту фундаментальну правову субстанцію, що покликана не тільки засновувати інститути влади, визначати їх компетенцію і порядок відносин, а й гарантувати обмеженість правління, передбачивши такі обмеження для державної влади, які породжують тісний зв'язок, причетність і взаємну відповідальність держави і особи за управління суспільством і виникають з волі кожного і сукупної волі всіх. Конституція визначає таке співвідношення гілок влади і такі основи їх відносин, які мають на меті забезпе-

чення постійно динамічного розвитку суспільства. Співвідношення сил має дискретний характер, у той час як його форми і межі передбачаються конституцією, а єдиним способом легітимації є волевиявлення виборчого корпусу [1, с. 9].

Верховна воля громадян структурована в основному законі держави, адекватному їй, який одночасно пов'язаний з правовим впливом як конституційованої держави, так і суспільство, яке становить таку державу. У цьому виявляється конститутивний характер народного суверенітету, юридичним виявом якого є конститутивна воля громадян, що забезпечує внутрішні правові відносини між суспільством і державою, оскільки останні ніколи не можуть стати частиною цього суспільства.

Основний закон правової держави, який характеризується складовою силою (бо це продукт реалізації права людей як суб'єкта установчої влади) і який стоїть над самою державою, виступає фундаментальною правовою основою для формування та здійснення державної влади, процес створення своїх органів державними нормативними актами. І закладена в ньому універсальність і абстракція, яка дозволила б за відсутності захисних механізмів перенести центр ваги публічної влади до законодавця і тим самим замінити право законом, визначає функцію захисту Конституції як вищу функцію верховенства права, яка має контрольний характер.

Конституційний контроль, будучи специфічним засобом охорони та захисту Конституції, виступає як спеціалізований механізм, система забезпечення конституції як нормативно-правового акт вищої юридичної сили, своєрідний контроль як відповідна функція [2, с. 12].

Водночас конституційний контроль органічно пов'язаний із владою органу, наділеного правом скасовувати акти, що не відповідають основному закону. І в цьому аспекті конституційний контроль може бути визначений як влада, надана відповідному органу контролювати і у разі необхідності установлювати відповідність або невідповідність Конституції актів, ухвалених різноманітними органами публічної влади, і особливо законів, ухвалених представницькими установами.

Розглядаючи поняття «конституційний контроль», слід підкреслити, що в конституціях зарубіжних країн поряд з цим поняттям використовуються й інші назви: «конституційний нагляд», «конституційна юрисдикція», «захист конституції» тощо. Поняття конституційного контролю має кілька тлумачень. Іноді конституційний контроль визначається широко: як діяльність парламенту, глави держави, судів чи інших органів, пов'язаних з вирішенням питання відповідності конституції різним нормативно-правовим або лише законодавчим актам. У деяких випадках йдеться про здійснення конституційного контролю самими людьми шляхом референдуму. Найбільш прийнятним є вузьке тлумачення конституційного контролю, згідно з яким він сприймається насамперед як оцінка судами загальної чи спеціальної юрисдикції нормативно-правових актів щодо їх відповідності конституції. Від такої оцінки залежать можливості застосування цих актів або навіть їх існування [3, с. 206]. Можна говорити про конституційний контроль у зв'язку з дотриманням принципу поділу влади в демократичній правовій державі та закріпленням його в Основному законі країни. Тоді конституційний контроль можна розглядати як діяльність, яка полягає в обмеженні влади та вирішенні конфліктів [4, с. 25].

Вітчизняний дослідник М. С. Кельман визначає конституційний контроль як діяльність компетентних органів із забезпечення верховенства Конституції, законів та інших нормативних актів та наводить такі особливості цього інституту: 1) тип інституту соціального, державного контролю, що здійснюється постійним державним органом; безпосередньо пов'язані із здійсненням державних повноважень; 2) форма професійного державного контролю і найвища серед спеціалізованих форм контрольної діяльності; 3) конституційний контроль, будучи контрольною та правоохоронною діяльністю, базується на перевазі використання юрисдикційних засобів; 4) конституційний контроль поширюється не лише на сферу управління, але також охоплює сферу нормотворчості, яка здійснюється адміністрацією, і впливає на нормотворчість законодавчої влади; 5) орган конституційного контролю – це спеціалізований орган захисту акта вищої юридичної сили – Конституції держави; 6) конституційний контроль – це найвища (після парламентського та референдумного) форма контролю [5, с. 4].

Аналіз проблеми також пов'язаний з необхідністю з'ясування питання про співвідношення понять «конституційний контроль» і «конституційний нагляд». У юридичній літературі з цього приводу висловлюються різні погляди. Деякі автори вважають ці поняття тотожними, інші розділяють їх, а треті вважають нагляд одним із видів конституційного контролю. З погляду семантики мови виявити різницю між цими поняттями майже неможливо. Досить часто в науковій літературі їх використовують як синоніми, але, схоже, ці поняття не збігаються повною мірою.

Нагляд, наприклад, прокурорський, передбачає лише можливість зупинення протиправного діяння без права скасувати рішення правових актів державних органів. Марінов І. І. на прикладі Республіки Польща зазначає, що використання концепції конституційного контролю, а не конституційного нагляду в аспекті діяльності Конституційного трибуналу Республіки Польща стає можливим завдяки тому, що орган не лише звертає на це увагу за такою невідповідністю та самостійно шляхом опублікування свого рішення в офіційному виданні Конституційного Трибуналу унеможливорює такий акт із системи чинного законодавства [6, с. 9].

Ми погоджуємося з позицією авторів, які розуміють контроль як систему відносин між органами державної влади, за наглядовий орган має право приймати обов'язкові рішення для контролюваного органу у разі порушень (наприклад, припинення дії нормативного акту контролюваного тіла). Нагляд у цьому сенсі передбачає лише право контролюючого органу звертати увагу контролюючого органу на порушення закону, а скасувати відповідний акт може лише підконтрольний або вищий орган [4, с. 8].

Необхідно також розмежовувати поняття «конституційний контроль» та «конституційне правосуддя», що пов'язано з передачею спеціалізованим органам конституційної юрисдикції нових, раніше невідомих повноважень. У зв'язку з цим конституційний контроль, що здійснюється судами спеціальної юрисдикції полягає винятково в оцінці відповідності того чи іншого акта чи діяльності Основному закону. А конституційне правосуддя – це діяльність спеціалізованого органу конституційної юрисдикції (який через нагляд вищої судової інстанції не є частиною судової влади,

а є судовим органом), який має вирішити юридичний спір між сторонами, які захищають різні юридичні посади, після закінчення яких цей орган як незалежний арбітр ухвалює обов'язкове остаточне рішення [6, с. 9].

Зміст конституційного контролю визначається характером органів, які його здійснюють. Існує дві основні системи або моделі конституційного контролю: «американська» та «європейська». Американська система історично виникла раніше. Згідно з цією системою, конституційність законів та інших актів перевіряється судами загальної юрисдикції під час розгляду конкретних справ (конкретні подальші дії). Європейська система передбачає створення спеціальних судових або квазісудових органів конституційного контролю [3, с. 206]. Однак сучасний інститут конституційного контролю відрізняється своєю мінливістю. Форми конституційного контролю все важче звести до двох основних моделей – «американської» та «європейської». Спостерігається тенденція до появи численних «змішаних» (гібридних) форм, в яких у тій чи іншій комбінації поєднуються певні риси, властиві різним моделям. Зберігаючи принципову різницю між «американською» та «європейською» моделями конституційного контролю та конституційного правосуддя, ці моделі в багатьох країнах стають складними, насамперед у межах компетенції судової влади, а також у формах та типах конституційного контролю, які вони використовують. Більше того, у низці штатів затверджена «змішана» модель конституційного правосуддя, яка характеризується не лише поєднанням різних форм і видів контролю, але й судами загальної юрисдикції та спеціалізованими органами конституційного судочинства [2, с. 3].

Що стосується важливості інституту конституційного контролю в політичній системі, то це обумовлено тим місцем, яке Конституція посідає в суспільстві. Основний Закон, як головний політико-правовий документ суспільства, закріплює найважливіші аспекти політичної та соціально-економічної системи, організації держави, визначає основні права, свободи та обов'язки громадян. Виняткова роль у демократизації політичної системи належить інституту конституційного контролю як найефективнішого способу забезпечення верховенства Конституції, за якого

діяльність усіх суб'єктів політичного процесу повинна чітко відповідати Конституції. Тому природно, що інститут конституційного контролю відіграє особливу роль в Україні: лише забезпечуючи реальну, а не декларативну роль Конституції, на основі і в межах якої діє весь політичний механізм, його правління може побудувати правило права як важливого напряму політичної системи. Органи конституційного контролю є невід'ємною складовою механізму поділу влади, арбітром у конфліктах між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, між центральним та місцевим рівнями управління; необхідна противага законодавчій та іншій нормативній формі державної діяльності. Важливість інституту конституційного контролю визначається також його роллю як найефективнішого механізму захисту особистості від свавілля влади, засобу забезпечення основних прав і свобод людини [7, с. 2].

Місце конституційного контролю в системі державних інститутів у юридичній літературі дотримується думки, що органи конституційного контролю не входять до жодної з гілок влади, їх можна включити до спеціальної, четвертої гілки влади, контролю. Зокрема, французький конституціоналіст Л. Фавор вважає, що «сьогодні в більшості країн, які прийняли модель Кельзена, конституційне правосуддя перебуває поза межами трьох гілок влади, забезпечуючи здійснення ними своїх повноважень».

На думку Б. С. Ебзеєва, Конституційний Суд, з одного боку, являє собою судовий орган, а з іншого – один із вищих державних органів, який самостійно і незалежно діє. Чиркін В. Є. зазначає: «На відміну від відомчого та адміністративного контролю, що ведеться органами, які здійснюють й інші функції, інститути контрольної влади посідають самостійне особливе місце, це чітко виражено в законодавстві. Розділи, присвячені органам конституційного контролю, ... відокремлені від глав про правосуддя». Тому в конституціях низки держав виділяють розділи (глави), присвячені конституційному суду, і не обов'язково вони прив'язані до розділів, присвячених судовій системі, судовій владі [8, с. 95].

Висновки. На основі вищезазначеного аналізу концепції конституційного контролю, визначення його місця в системі держав-

ної влади можна відзначити складність та неоднозначність підходів до нього, що також вказує на необхідність подальших досліджень цього інституту для вищого рівня доктрини для розроблення ефективних механізмів вдосконалення правових та інших принципів функціонування конституційного контролю, розроблення єдиної концепції розуміння інституту конституційного контролю в інтересах ефективного захисту прав і свобод громадян та функціонування державно-правового механізму.

Список використаних джерел

1. Валькова А. І. Правова природа конституційного контролю та його місце в державно-правовому механізмі. *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 9–12.
2. Клишас А. А. Конституционный контроль и конституционное правосудие в зарубежных странах: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2007. 49 с.
3. Федоренко В. В. Реалізація конституційних засад судочинства в статусі й діяльності органів конституційної юрисдикції України та зарубіжних країн. *Актуальні проблеми держави і права* 2014. № 73. С. 201–207.
4. Маринів І. І. Конституційний контроль у Республіці Польща: монографія. Харків: Право, 2013. 160 с.
5. Кельман М. С. Конституційний контроль як засіб захисту в правових системах континентального права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2001. 19 с.
6. Маринів І. І. Конституційний контроль у Республіці Польща: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2012. 20 с.
7. Гулямова Д. Р. Институт конституционного контроля в политической системе: мировой опыт и Казахстан: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02. Алматы, 2000. 31 с.
8. Харитоновна Н. Н. Конституционное правосудие в странах СНГ и Балтии: *Дайджест официальных материалов и публикаций периодической печати*. 2006. № 2. С. 95–100.
9. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посіб. / М. С. Горшєнєва, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.; за заг. ред. В. О. Ріяки. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
10. Дуброва О. Б. Поняття, суб'єкти та різновиди конституційного контролю (на прикладі України). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 12. С. 88–97.

Stashkiv B. I.,

Ph.D. in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of State and Law Theory and History, Constitutional Law, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3746-9382;

Tiutiunnyk A. V.,

Officer of the 361-st academic group, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5651-7648;

CONCEPT AND ESSENCE OF CONSTITUTIONAL CONTROL IN UKRAINE

The theoretical prerequisites are analyzed in the article along with practice of the institution functioning of constitutional control. There are studies about the concepts and features of constitutional control and the relationship with the concepts of “constitutional supervision” and “constitutional justice”. The study established that constitutional control, being a specific means of protecting the Constitution, acts as a specialized mechanism, a system for ensuring the constitution as a normative legal act of higher legal force, and a kind of control as a corresponding function. The concept of constitutional control has been defined, in particular, and its definition should be understood as the power granted to the relevant body to control and, if necessary, establish the conformity or inconsistency with the Constitutional acts adopted by various public authorities, and especially the laws adopted by representative institutions. The forms of constitutional control and tendencies of their development are examined, the place of constitutional control in the modern state-legal mechanism is also determined. The content of constitutional review is determined by the nature of the bodies that exercise it. There are two main systems or models of constitutional control: “American” and “European” one.

It is determined in the article that the place of constitutional control in the system of state institutions in the legal literature is due to the fact that the bodies of constitutional control are not included in any of the branches of government, they can be included in a special one, the fourth branch – which is control.

The authors made a distinction between the concepts of “constitutional control” and “constitutional justice”. It was found out what is connected with the transfer of new, previously unknown powers to specialized bodies of constitutional jurisdiction. In this regard, the constitutional control carried out by the courts of special jurisdiction consists solely in assessing the compliance of an act or activity with the Fundamental Law.

Key words: constitutional control, constitutional supervision, constitutional justice, forms of constitutional control, state-legal mechanism.

References

1. Valkova, A. I. (2015), "The legal nature of constitutional control of the same place in the state-legal mechanism", *Law and society*, Issue 3, pp. 9–12.

2. Klishas, A. A. (2007), *Constitutional review and constitutional justice in foreign countries*: avtoref. dys. ... dokt. yuryd. nauk.
3. Fedorenko, V. V. (2014), "Implementation of the constitutional principles of justice in the status and activities of the bodies of constitutional jurisdiction of Ukraine and foreign countries", *Current issues of state and law*, Issue 73, pp. 201–207.
4. Maryniv, I. I. (2013), *Constitutional control in the Republic of Poland*: monograph, Law, Kharkiv.
5. Kelman, M. S. (2015), *Constitutional control as a means of protection and legal systems of continental law*: avtoref. dys. ... dokt. yuryd. Nauk : 12.00.02, National Academy of Sciences of Ukraine, Koretsky V. M. Institute of State and Law, Kyiv.
6. Maryniv, I. I. (2012), *Constitutional control in the Republic of Poland*: avtoref. dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.02, National University "National Yaroslav Mudryi Law Academy of Ukraine", Kharkiv.
7. Huliamova, D. R. (2000), *Institute of constitutional control in the political system. World experience and Kazakhstan*: avtoref. dys. .... kand. polit. nauk., Almaty.
8. Kharytonova, N. N. (2006), "Constitutional justice in the CIS and Baltic countries", *Digest of official materials and publications of periodicals*, Issue 2, pp. 95–100.
9. Horsheniova M. S., Zakomorna, K. O., Riaka, V. O. (2007), *Constitutional law of foreign countries*: manual / in Riaka, V.O. (Ed.). 2-nd edit., Yurinkom Inter, Kyiv.
10. Dubrova, O. B. (2011), "Concepts, subjects and types of constitutional control", *Tribune of the dissertation obtainer*, Issue 12, pp. 88–97.

УДК 343.1

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.02.084

Тарієв С. Р.,

доктор юридичних наук, заслужений юрист України, завідувач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, Академія Державної пенітенціарної служби м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-9338-4792;

Кобзар К. С.,

студент 361-ої навчальної групи, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ У ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

У статті наведено особливості допиту малолітніх та неповнолітніх осіб у ході проведення слідчих (розшукових) дій. Досліджено питання щодо тактики проведення допиту зазначених осіб різних вікових груп. Розглянуто, де краще проводити допит малолітніх та неповнолітніх осіб, щоб досягти мету допиту. З'ясовано, як має бути встановлено та проведено допит неповнолітніх осіб, які страждають на розумову відсталість чи психологічні розлади. Проаналізовано деякі проблеми під час проведення допиту малолітніх та неповнолітніх осіб у ході проведення слідчих (розшукових) дій та запропоновано висновки щодо їх вирішення.

Ключові слова: допит, допит неповнолітніх та малолітніх осіб, досудове розслідування, малолітні та неповнолітні особи, слідчий, час проведення допиту.

Постановка проблеми. На сьогодні залишається актуальним питання стосовно можливості проведення допиту малолітніх та неповнолітніх як специфічної групи осіб у здійсненні кримінального провадження, зумовленої віковими властивостями їх психіки, що позначаються на природі перцепції, запам'ятовування та повторення допитуваними епізодів справи. Допит у кримінальному судочинстві є найбільш розповсюдженим засобом збирання доказів. Це ж стосується і допиту малолітніх та неповнолітніх осіб під час досудового розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження зазначеної проблематики започатковано у працях багатьох вітчизняних учених, таких як: Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, А. Є. Голубова, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, В. Я. Горбачевського, Г. В. Дідківської, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, О. М. Крукевич,

Н. І. Клименко, І. І. Когутича, В. А. Колесника, В. П. Колмакова, М. В. Костицького, М. О. Карпенка, В. С. Комаркова, В. О. Коновалова, О. О. Кочура, С. В. Кузнецова, О. Ю. Лань, О. О. Левендаренка, Г. І. Пичкальова, М. А. Погорецького, М. О. Пасека, С. В. Пастушенка, А. Б. Романюка, В. В. Романюка, Н. Ш. Сафіна, М. О. Селіванова, О. М. Сербулова, Д. Б. Сергєєва, О. Б. Соловйова, Т. В. Фоміної, О. Ю. Хахуцяка, Р. С. Холода, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноуса, В. Ю. Шепітька, Д. О. Шингарьова та ін.

Формулювання мети. Метою статті є з'ясування особливостей допиту малолітніх та неповнолітніх осіб у ході проведення слідчих (розшукових) дій.

Виклад основного матеріалу. Для успішної реалізації допиту вагоме значення відіграє точна його організація, що полягає в повному та всебічному опануванні матеріалів кримінального провадження, ознайомлення із особливими проблемами та з окремими відомостями про особу допитуваного, створення плану, уточнення питань щодо формування належних відносин з допитуваним, про час та місце проведення [1, с. 175]. Проте тактика і організація здійснення допиту неповнолітніх має свої властивості, що передбачені Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України.

Неповнолітньому, котрий не досяг 16 років, відповідно до ч. 3 ст. 226 КПК України, пояснюють про його обов'язок надавати правдиві показання, але його не попереджають про кримінальну відповідальність за відмову в наданні показань чи наданні неправдивих показань [2].

У ході допиту із залучення педагога показання неповнолітнього свідка у протоколі записуються зрозумілою йому мовою, беручи до уваги особливості мови свідка. Протокол допиту малолітньої особи має зачитуватися не малолітньому, а вчителю, законному представнику, лікарю, в тому випадку, якщо вони наявні під час допиту [3, с. 334].

Тактика проведення допиту відповідної групи осіб має свої специфічні особливості, які зумовлені віком, особливостями психіки, макро- та мікросередовищем, загальним рівнем розвитку особи, що залежить від середовища, в якому вона зростає, інтересів, поведінки, потреб, особливостей логіки та мислення та інших факторів, на які має спиратися слідчий під час допиту.

Слідчий перед допитом має детально ознайомитись із матеріалами справи, з оперативно-розшуковими відомостями, накопичує інформацію про особу допитуваного та вирішення різних специфічних питань. Зібрані дані допомагають слідчому розробити тактику допиту та спрогнозувати хід слідчої (розшукової) дії [1, с. 176].

У процесі досудового розслідування прокурор та слідчий стикаються у своїй діяльності з неоднаковим віковим та процесуальним статусом зазначених осіб у визначених кримінальних провадженнях, наприклад як неповнолітній чи малолітній свідок, потерпілий чи підозрюваний. З огляду на це вагомим фактором здійснення якісного допиту є аналіз особи допитуваного [4, с. 177].

Під час здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх, крім обставин, наведених у ст. 91 КПК України, слідчий має врахувати ще й:

- 1) умови життя та виховування особи;
- 2) ставлення особи до вчинюваного діяння;
- 3) вік допитуваного, стан здоров'я та рівень розвитку, соціально-психологічні риси особи;
- 4) присутність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення;
- 5) сімейні стосунки, обстановку в ній, взаємини між дорослими, між дорослими та дітьми, виховання особи;
- 6) стосунки в школі або в іншому навчальному закладі, взаємини між особою та вчителем, однолітками, характеристика особи;
- 7) поведінку особи поза домом та закладом освіти [2].

Зазначені критерії мають бути досліджені під час здійснення досудового розслідування, що є запорукою додержання й забезпечення свободи і права неповнолітніх.

Вік неповнолітніх осіб є умовою, за якою слідчому треба передбачити запасні засоби юридичної безпеки в кримінальному провадженні, зокрема в тій стадії, де йдеться про одержання показань за допомогою допиту. Кримінальне процесуальне законодавство не зазначило вік, з якого неповнолітні можуть брати участь у допиті [5, с. 646]. Однак відповідно до ст. 22 Кримінального кодексу (КК) України кримінальна відповідальність настає за кримінальне правопорушення, вчинене особою у віці з 16 років. Особи у віці 14–16 років притягуються до відповідальності винятково на підставі ч. 2 ст. 22 КК України [6].

Неповнолітніх осіб можна класифікувати за віком на:

- 1) дитячий (до 1 року);
- 2) раннє дитинство (віком від 1 до 3 років);
- 3) дошкільний (вік від 3 до 7 років);
- 4) молодший шкільний (вік від 7 до 12 років);
- 5) підлітковий (від 12 до 15 років);
- 6) старший шкільний (вік від 15 до 18 років).

Вони мають право буди допитані як свідки, підозрювані, обвинувачені. Згідно зі ст. 226 КПК України неповнолітній свідок може бути викликаний для допиту тільки із законним представником [2].

Повістка, яка має адресуватися неповнолітньому, надсилається не йому самому, а одному із його батьків, опікунів, піклувальнику чи до адміністрації відповідного дитячого закладу, де він знаходиться [3, с. 334].

У КПК України зазначено хід проведення допиту неповнолітнього свідка. Допит неповнолітнього свідка у віці до 14 років, а за наміром слідчого, особи у віці до 16 років, здійснюється за участі педагога, а за потреби з лікарем, батьками чи законними представниками. Педагог обов'язково залучається під час допиту свідка до 14 років. У виняткових випадках запрошують вчителя, коли неповнолітня особа відстає в розумовому розвитку, відлюдкувата чи з особою важко установити психологічний контакт [2].

Проблема, що виникає в ході проведення допиту неповнолітньої особи, пов'язана з тим, що в законодавстві не зазначено чітко процесуальний стан педагога у процесі допиту, коли особу обвинуваченого чи підозрюваного визнано розумово відсталою. У законодавстві чітко не прописано, який саме педагог чи психолог може бути залученим до допиту. Тому вважаємо за необхідне заповнити цю прогалину в законодавстві [7, с. 82].

На практиці залучається педагог з того навчального закладу, де навчається неповнолітня особа. Якщо ця особа на цей час не навчається, тоді доречним було запросити колишнього педагога чи психолога, які раніше підтримували з особою контакт. Педагогом може бути ще і вихователь дитячого садка, якщо в допиті залучений малолітній свідок.

Коли слідчий до допиту залучає педагога, то для початку він має з'ясувати, в яких стосунках знаходяться допитуваний та пе-

дагог. У тому разі, якщо в педагога з неповнолітнім є конфлікт, тоді знаходження такої особи під час допиту є недоречною та негативно впливатиме на хід проведення слідчої (розшукової) дії [8, с. 131].

Слідчий має додати до матеріалів кримінального провадження документи, що будуть підтверджувати освіту педагога, його стаж та з якою віковою категорією працює педагог у навчальному закладі. Похвально буде, якщо до допиту буде залучено педагога, який працює з однолітками допитуваної особи. Залучення вчителя має всіма способами допомагати досягненню мети допиту.

Під час розгляду питання щодо залучення психолога до допиту неповнолітнього постає проблемне питання стосовно того, яким чином має встановлюватися психічний розлад чи відставання у психічному розвитку.

Українські вчені-процесуалісти доходять висновку, що це питання має бути вирішено за допомогою психіатричної експертизи, здійснення якої має виявляти факти про наявність перенесених неповнолітньою особою захворювання та травм, що спричинили зміну поведінки та перебування особи на обліку у психіатра [7, с. 83].

Згідно з п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» говориться, що у разі наявності відомостей, у яких говориться про відсталість неповнолітньої особи, має бути здійсненна судова психолого-психіатрична чи педагогічно-психологопсихіатрична експертиза для з'ясування питання щодо існування чи відсутності у відповідної особи відставання у психічному розвитку, про рівень відставання, з'ясування загального стану розвитку особи з метою вирішення питання щодо того, чи могла зазначена особа в повному обсязі усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою мала змогу керувати ними. Ця експертиза встановлюється за допомогою спеціалістів у сфері дитячої та юнацької психології (психолога чи педагога) та психіатра [9].

Також науковці зазначають, що у ході допиту неповнолітньої особи, яка була визначена розумово відсталою, має обов'язково брати участь лікар-психіатр, бо саме останній є кваліфіко-

ваним спеціалістом з питань розумової відсталості. Слідчий може отримати відомості щодо розумової відсталості допитуваного із свідчень близьких, родичів, вчителів, медичної картки чи із своїх власних спостережень [7, с. 83].

Тому вважаємо за необхідне доповнити кримінальне процесуальне законодавство положенням, що під час допиту неповнолітньої особи, яка має психічний розлад чи розумову відсталість, обов'язковою є участь психолога та психіатра.

Відповідно до законодавства неодмінно залучається захисник під час допиту неповнолітнього у віці до 18 років, який підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення [5, с. 647].

Слідчий до допиту неповнолітнього роз'яснює законному представнику, педагогу чи психологу їх обов'язок щодо присутності при цій слідчій (розшуковій) дії, їх право вносити зауваження та з дозволу слідчого ставити запитання допитуваному. Питання, які були запитані у ході здійснення допиту, вносяться до протоколу [10, с. 603].

Слідчий обирає тактичні прийоми під час здійснення допиту сам у відповідності із особистістю допитуваного. Коли допитуваний недисциплінований та неслухняний, слідчий повинен виявити серйозність та суворість, а коли неповнолітня чи малолітня особа сором'язлива, нерішуча, то заохотити й підбадьорити [1, с. 135].

Актуальним залишається питання, що стосується місця проведення допиту неповнолітнього. Місце допиту має подобатися допитуваному, створювати обстановку, що сприятиме психологічному настрою на розмову зі слідчим. Законодавство встановило вільний вибір уповноваженій особі проведення слідчої (розшукової) дії залежно від кримінального провадження. Інакше кажучи, допит повинен відбуватися у місці проведення досудового розслідування чи в іншому місці за згодою особи, яку мають допитати (ч. 1 ст. 224 КПК України).

Спираючись на досвід у правовій практиці, допит неповнолітніх молодшого віку найкраще здійснювати в атмосфері, добре знайомій та повсякденній для допитуваної особи, наприклад у дитячому садку, школі чи квартирі, де особа проживає [4, с. 178].

На протипагу допит неповнолітніх старшого віку краще здійснювати в кабінеті слідчого, тому що ділова обстановка та пояснення слідчого щодо проведення допиту буде забезпечувати правдиві та повні показання допитуваного [11, с. 448].

Слідчому також треба звертати увагу на час проведення допиту. Згідно з ч. 2 ст. 226 КПК України допит малолітніх та неповнолітніх заборонено проводити без перерви більше однієї години, а у цілому більше двох годин на день. Закон визначає один підхід до часу проведення допиту неповнолітніх різного віку, що, на нашу думку, є суттєвою помилкою та потребує більш детального розгляду законодавцем цього питання та внесення змін до чинного законодавства [2].

Між науковцями та вченими є різні думки стосовно часу проведення допиту зазначених осіб. Одні вчені доходять висновку, що період допиту малолітніх не має бути довшим за півтори години, а стосовно неповнолітніх не вважають за потрібним проводити довготривалий допит без перерви. Інші дослідники пропонують здійснення допиту без перерви не більше години [5, с. 646].

У науці висловлюється позиція, що найбільш оптимальний час проведення допиту неповнолітнього без перерви може тривати найбільше одну годину. Якщо слідчий бачить, що допитуваний стомився, то відповідна слідча (розшукова) дія має бути припинення, навіть якщо допит тривав менше однієї години.

Тому вчені, проаналізувавши це питання, дійшли висновку, що під час допиту неповнолітнього обвинуваченого час тривання допиту не має перевищувати 40 хвилин без перерви, а загалом допит не має перевищувати чотирьох годин у день, бо за психологічними показниками цієї вікової групи особи можуть утримувати свою увагу протягом 40–45 хвилин [12, с. 193].

Дослідження часу, протягом якого буде тривати допит неповнолітніх та малолітніх осіб, має вивчатися разом із науковими працями дитячої, вікової та педагогічної психології та психології юнацького віку, бо неповнолітнім відповідного вікового статусу характерні різні психологічні риси. Чим молодший допитуваний, тим коротшим має бути проведений допит. Якщо допит буде тривати допустимий час, тоді допитуваний не буде відчувати перевантаження нервової системи, емоційного та психологічного стану [12, с. 194].

Висновки. Таким чином, слідчі (розшукові) дії здійснюються у рамках чіткої системи, яка спрямована на збирання, аналіз, оцінку та використання доказів у кримінальному провадженні. Найбільш широко застосовуваною слідчою (розшуковою) дією є допит. Так само це стосується і допиту неповнолітніх та малолітніх осіб. Природа допиту полягає в тому, що слідчий одержує від зазначених осіб у ролі підозрюваного, обвинуваченого чи свідка відомості щодо події кримінального правопорушення та інші факти, що відіграють важливе значення для встановлення об'єктивної істини та дотримання всіх вимог закону. Слідчий повинен, крім проведення допиту у відповідності із законом, ще й уміти винахідливо та оригінально використовувати різноманітні прийоми впливу на допитуваного та брати до уваги індивідуальні, вікові та інші особливості особи. Досліджено деякі суперечні питання, що потребують вирішення та в подальшому зумовлюють удосконалення кримінального процесуального законодавства.

Список використаних джерел

1. Шмиголь Т. Особливості тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 8. С. 134–137.

2. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 23.11.2020).

3. Рогатинська Н., Мудрак Р. Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи. *Право і суспільство*. 2014. № 5–2. С. 333–338.

4. Павлюк Н. Проблеми підготовки до допиту неповнолітніх. *Проблеми законності*. 2008. № 93. С. 175–178.

5. Тищенко К. Особливості проведення допиту малолітніх та неповнолітніх на стадії досудового розгляду. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 645–648.

6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 14.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.11.2020).

7. Романюк В. Деякі особливості допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 81–85.

8. Гошовська Ю. Допит неповнолітніх у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Національний юридичний журнал теорія і практика*. 2016. № 2. С. 130–133.

9. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: постанова Пленуму Верховного Суду України від 16.04.2004 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04#Text> (дата звернення: 23.11.2020).

10. Тертишник В. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. Київ: А.С.К., 2007. 1056 с.

11. Гриненко А., Каткова Т., Кожевников Г. Руководство по расследованию преступлений: науч.-практ. пособие. Харків: Консум, 2001. 608 с.

12. Павлюк Н. Проблеми підготовки до допиту неповнолітніх під час досудового розслідування. *Наукові дослідження*. 2013. № 25. С. 186–196.

Tahiev S. R.,

Doctor of Sciences (Law), Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Criminal, Criminal-Executive Law and Criminology, Academy of the State Penitentiary Service Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9338-4792;

Kobzar K. S.,

Master student of the 361st academic group, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

PECULIARITIES OF JUVENILES AND MINORS' INTERROGATION DURING INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS

The article is dedicated to the study of the peculiarities of juveniles and minors' interrogation during investigative (search) actions. It is mentioned that the nature of the interrogation is that an investigator receives from the mentioned persons as a suspect, accused or witness information about the event of a criminal offense and other facts that are important for revealing the objective truth and compliance with all legal requirements. It is clarified exactly how the testimony of a minor and a juvenile should be written and to which person the investigator has the right to read the protocol at the end of the interrogation.

The issue of who the summons should be written for in order to invite a minor and a juvenile for interrogation during the investigative (search) actions is covered.

The personality of a teacher during the interrogation of a minor and the issue of what factors the investigator should rely on when involving the teacher in the interrogation are considered. It has been revealed that a kindergarten teacher has the right to be involved in the interrogation of a minor.

The time of interrogation of minors of different age groups and juveniles, as well as the involvement of a legal representative, teacher, psychologist and psychiatrist in the interrogation are studied. The opinions of scholars regarding the optimal time of interrogation of these age groups are revealed.

The problem issues of establishing and conducting interrogation of minors suffering from mental retardation or mental disorders and involving a doctor or

psychiatrist during the interrogation is revealed. The classification of minors is considered.

The moments at which the investigator should pay special attention to during preparing and conducting interrogation of minors and juveniles are analyzed.

It is considered where it is better to interrogate minors and juveniles of different age groups in order to achieve the goal of interrogation and create comfortable conditions for the interrogated. It is clarified what tactics the investigator should use during the interrogation of minors.

Some problems in the interrogation of minors in the course of investigative (search) actions are analyzed and conclusions on their solution are offered.

Key words: *interrogation, juveniles and minors' interrogation, pre-trial investigation, juveniles and minors, investigator, time of interrogation.*

References

1. Shmyhol, T. (2007), "Features of interrogation tactics in the investigation of crimes committed by minors", *Entrepreneurship, Economy and Law*, No. 8, pp. 134–137.

2. Ukraine (2012), *Criminal Procedural Code: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

3. Rohatynska, N. and Mudrak, R. (2014), "Peculiarities of juveniles or minors' interrogation", *Law and Society*, No. 5–2, pp. 333–338.

4. Pavliuk, N. (2008), "Problems of preparing for minors' interrogation", *Problems of legality*, No. 93, pp. 175–178.

5. Tyshchenko, K. (2018), "Peculiarities of juveniles or minors' interrogation at the stage of pre-trial detention", *Young Scientist*, No. 5 (57), pp. 645–648.

6. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

7. Romaniuk, V. (2016), "Some peculiarities of minors' interrogation suspected in criminal proceedings", *Law and Security*, No. 4 (63), pp. 81–85.

8. Hoshovska, Yu. (2016), "Minors' interrogation at the stage of pre-trial detention", *National Law Journal. Theory and Practice*, No. 2, pp. 130–133.

9. Ukraine (2001), *On the practice of application by courts of Ukraine of legislation in cases of juvenile delinquency: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine*, Kyiv.

10. Tertyshnyk, V. (2007), *Scientific and practical commentary to the Criminal Procedural Code of Ukraine*, A.S.K., Kyiv.

11. Hrynenko, A., Katkova, T. and Kozhevnykov, H. (2001), *Guide on Crimes Investigation*, Konsum, Kharkiv.

12. Pavliuk, N. (2013), "Problems of juveniles or minors' interrogation at the stage of pre-trial detention", *Scientific Researches*, No. 25, pp.186–196.

UDC 342.71(477)

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.02.094

Pekarchuk V. M.,

Doctor of Sciences (History), Professor, Head of Law Faculty,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7750-1474;

Havrysh N. R.,

Officer of the 361-st academic group,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

PROBLEMS OF NORMATIV-LEGAL REGULATION OF CITIZENSHIP IN UKRAINE

The article reveals the concept of the category “legal regulation” and defines the essence of legal regulation of the institution of citizenship in Ukraine. It was found that the system of constitutional and legal norms governing citizenship is formed by the institution of citizenship, the sources of which are: the Constitution of Ukraine; current international agreements of Ukraine on citizenship issues, the binding nature of which has been approved by the Verkhovna Rada of Ukraine; laws of Ukraine; bylaws governing legal relations in this area.

The essence of Ukrainian citizenship is studied, as well as the grounds for acquiring Ukrainian citizenship are determined. Problems concerning the legal regulation of the institution of citizenship are analyzed, in particular, in the part of dual citizenship, which need an immediate solution at the legislative level. At present, dual citizenship needs a balanced policy based on the objective trend of spreading this phenomenon in the context of globalization processes in Ukraine.

Key words: legal regulation, normative-legal regulation of the institution of citizenship in Ukraine, citizenship of Ukraine, dual citizenship, national legislation.

Target setting. The citizenship issue has been relevant throughout the states’ development. The Universal Declaration of Human Rights stipulates that the right to citizenship is one of the fundamental rights by which a person can acquire the citizen status of a certain state, and thus acquire a set of rights and responsibilities. Due to the citizenship acquisition, any citizen becomes a full member of society. In addition, the citizenship acquisition by a person is the basis for the emergence of a legal relationship between the state and the citizen. At present, the issue of an effective system of regulation and ensuring of the right to citizenship and its mechanism remains relevant, which, in turn, is the key to the existence of a modern state, as the usual declaration of any concept even at the highest legislative level does not mean its effectiveness.

Analyses of the latest research and publications. The issue of legal regulation of citizenship has been studied by a number of well-known domestic scientists. Among the works on this topic we can note the works of such authors as Bedriy R.B., Vitruk N.V., Voievodin L.D., Zhuravka O.V., Zemtsova B.C., Zlatopolskyi D.L., Kolodiyi A.M., Lazarev V.V., Lotiuk O.S., Melashchenko V.F., Oliynyk A.Yu., Pohorilko V.F. and others. Given the complex nature of the problem of the institution of citizenship in Ukraine, many aspects are still unresolved, in particular with regard to the legal regulation of citizenship, so this issue requires further research and some changes at the legislative level.

Purpose setting. The purpose of the study is the essence of legal regulation of citizenship, as well as proposals to improve legislation in the field of citizenship.

The main material. The citizenship combines meaning and form, like any other state and legal phenomenon. At the same time, the legal nature of this phenomenon is revealed through the state's legal regulation of the institution of citizenship. The characteristic feature of such legal regulation should be considered the presence of a specific mechanism, the structural elements of which include the rules of law, objectified in the relevant regulations. Before revealing the essence of the legal regulation of Ukrainian citizenship, at first we have to define such a concept as "legal regulation". It is important to analyze different approaches to defining this concept in legal science and literature. Since today among scholars there is no unity of positions regarding the definition of the essence and concept of legal regulation.

The New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language does not define the concept of legal regulation, but defines the essence of the concept of regulation as such. According to such provisions the term "regulation" means the ordering of something, control of something, subjecting it to the relevant rules, a certain system in order to achieve normal operation or coordinated interaction of components and/or to achieve the appropriate degree of detection [1, p. 1207].

Since the law regulates public relations, so according to this, the definition of "legal regulation" can be formed as an order through the law of public relations.

In order to define the concept of “legal regulation”, we should refer to the legal encyclopedia, which gives the following definition: “Legal regulation (in Latin “to regulare” - to direct, organize) – one of the main means of state influence on public relations in order to regulate them in the interests of man, society and the state” [2, p. 40]. However, the definition of legal regulation, in addition to defining it as a phenomenon, must also define its main task. Therefore, it should be noted that the above mentioned definition is quite narrow since it defines the purpose in a way the state seeks to achieve through such regulation.

According to Rabinovych P.M. opinion, legal regulation – is state power influence on public relations in order to its streamline, consolidation, protection and developing carried out by the entire system of legal means [3, p. 137]. Teremetskyi V.I. notes that legal regulation is a specific activity that is a means of regulating public relations through the norms of law. The scientist emphasizes the essence and the main task of regulation is to streamline and establish a mechanism of interaction between the subjects of social relations [4, p. 51]. Under the term of legal regulation Skakun O.F. understands the regulating public relations, their legal consolidation, protection and development carried out by the state with the help of law and a set of legal means [5, p. 488].

Legal regulation is carried out through special legal means, which include legal phenomena expressed in guidelines, actions and technologies that meet the interests and needs of legal entities and achieve socially useful purposes. This thesis can be considered in such approaches of scientists to determine the essence of legal regulation, namely: to be considered as the influence exerted by the whole system of legal remedies on public relations in order to streamline them (Malko A.V.) [6, p. 5]; the influence of law on public relations through legal means: the norms of law, legal relations, acts of law (Bobiliov A.I.) [7, p. 10]; purposeful influence on social relations, carried out by legal means (Shundikov K.V.) [8, p. 54].

From these definitions analysis it is clear that each authors' definition is different on a clear list of instruments that are included in the measures of legal influence. These measures should include those tools by which public relations form the subject of legal

regulation, acquire a legal form, and, consequently, happening the regulation of the subjects of the relevant legal relations. The legal regulation, first of all, regulates public relations with the help of normative-legal regulations designed for their repeated application in the presence of the circumstances provided by them, that is an objective law (system of legislation) [9, p. 189].

By clarifying the essence of legal regulation in the future, we consider to disclose the normative-legal regulation of citizenship.

It is worth saying scientists do not have a single approach to this issue. Thus, Pohorilko V.F. and Fedorenko V.L. distinguish the following types of sources of the legal institution of citizenship: 1) the Constitution of Ukraine; 2) Law of Ukraine “On Citizenship of Ukraine”; 3) other normative-legal acts of Ukraine, which are issued in accordance with the Constitution and the Law of Ukraine “On Citizenship of Ukraine” [10, p. 114]. Whereas, Kravchenko V.V. identifies the following sources of the institution of citizenship: 1) the Constitution of Ukraine; 2) Law of Ukraine “On Citizenship of Ukraine”; 3) current international agreements of Ukraine on citizenship issues; 4) bylaws acts [11, p. 118]. A similar opinion is held by Frytskyi O.F. [12, p. 132-133], Rubach L., Milorava M., Kotsiuba V. [13, p. 5].

Despite the above mentioned views, Article 4 of the Law of Ukraine “On Citizenship of Ukraine” establishes three types of sources governing citizenship: the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine “On Citizenship of Ukraine”, international treaties [14, p. 106].

Thus, it can be concluded that the normative-legal regulation of the institution of citizenship by means of normative-legal acts regulates public relations in the sphere of acquisition and termination of citizenship, as well as in resolving other issues related to citizenship. These normative-legal acts, properly regulated, form a certain system, which do not exist in isolation, but are in close cooperation with other normative-legal acts, which regulate related legal relations.

It should be noted that the system of constitutional and legal norms governing the issue of citizenship forms the institution of citizenship, the sources of which are: the Constitution of Ukraine; current international agreements of Ukraine on citizenship, the binding nature of which has

been approved by the Verkhovna Rada of Ukraine; laws of Ukraine; bylaws acts governing legal relations in this area.

The provisions of the above mentioned normative legal acts enshrine the principles of citizenship and regulate the procedure for acquiring and terminating citizenship, as well as determine the powers of public authorities and other organizations and institutions involved in resolving issues considering citizenship.

Article 4 of the Constitution of Ukraine defines one of the basic principles of citizenship: “There is a single citizenship in Ukraine. The grounds for acquiring and terminating the citizenship of Ukraine are determined by law” [15]. This provision of the Constitution is aimed at achieving a single legal status for every citizen in relations with Ukraine.

According to Article 1 of the Law of Ukraine “On Citizenship of Ukraine”, citizenship of Ukraine is a legal relationship between an individual and Ukraine, which is reflected in their mutual rights and responsibilities. A citizen of Ukraine – is a person who has acquired the citizenship of Ukraine in the manner prescribed by the laws of Ukraine and international treaties of Ukraine [16]. The understanding of a man as a citizen is of great importance, also as the definition of his social, political and legal essence, because with the acquisition of citizenship to some extent a person joins the life of the state.

Article 6 of the above mentioned Law of Ukraine clearly defines the grounds for acquiring Ukrainian citizenship, namely: 1) by birth; 2) by territorial origin; 3) as a result of admission to citizenship; 4) as a result of renewal of citizenship; 5) as a result of adoption; 6) as a result of establishing custody or guardianship over the child, placement of the child in a children’s institution or health care institution, in a family-type orphanage or a foster family or transfer for upbringing to a foster family; 7) as a result of establishing guardianship over a person declared incapable by a court; 8) in connection with the stay in the citizenship of Ukraine of one or both parents of the child; 9) as a result of recognition of paternity or maternity or establishment of the fact of paternity or maternity; 10) on other grounds provided by international agreements of Ukraine.

As a result of resolving citizenship issues, contrary to various regulations and codified legislation, conflicts arise when the same

person is a citizen of several countries at once. In constitutional science, this phenomenon is called dual citizenship.

It should be noted that the legislation of Ukraine does not contain a direct prohibition on dual citizenship or the possibility of having a second citizenship. Moreover, the legislator has not defined any sanctions for multiple citizenship. According to Part 1 of Article 19 of the Law of Ukraine “On Citizenship of Ukraine”, voluntary acquisition by a citizen of Ukraine a citizenship of another state is grounds for termination of citizenship of Ukraine: 1) voluntary acquisition of citizenship of another state by a citizen of Ukraine. Voluntary acquisition of citizenship of another state is considered to be all cases when a citizen of Ukraine in order to acquire citizenship of another state must apply for such acquisition in accordance with the procedure established by the national legislation of the state of which he acquired citizenship [16]. However, even this circumstance cannot be regarded as a prohibition of dual citizenship, as the loss of Ukrainian citizenship does not occur automatically with the acquisition of citizenship of another state, but only from the date of the Decree of the President of Ukraine on termination of citizenship.

In addition, it has not been established exactly how citizens of Ukraine should declare their second citizenship. After all, in our state there are no forms of fixing dual citizenship. It is currently almost impossible to prove the existence of dual citizenship, and many countries, such as Israel, Romania, and Hungary, do not issue certificates of dual citizenship, which makes the enacted law impossible.

The negative aspect of dual citizenship can be a change of national identity or the promotion of dual national identity, because one of the main conditions is to prove belonging to, for example, Hungarian or Romanian nationality. Ukraine is also threatened by the problem when at least one-fifth of the region’s population receives foreign passports, it may be the reason for claims to autonomy. For example, some political forces of Romania have long harbored the idea of the revival of Greater Romania, including Bukovina and Bessarabia, and therefore so actively distribute Romanian passports to their neighbors [17, p. 47].

The recent situation with the spread of hidden dual citizenship indicates the socio-political situation in some regions of Ukraine tends to increase destabilization with the transition to threats to the territorial integrity of Ukraine. Existing ethnic confrontations and attempts by other countries to exploit diaspora issues in their own interests can lead to ethno-national and interstate conflicts. Among the foreign policy factors that negatively affect the process of national consolidation of Ukraine, we can mention the spread of hidden dual citizenship, as it contributes to the formation of dual national identity, strengthens interethnic contradictions in some regions of Ukraine, exacerbates interstate relations.

Conclusions. Thus, the normative-legal regulation of the institution of citizenship is a set of normative-legal acts that regulate public relations in the field of acquisition and termination of citizenship, as well as in resolving other issues related to citizenship. Legal regulation of the institution of citizenship is regulated by the Constitution of Ukraine; current international agreements of Ukraine on citizenship, the consent to the binding nature of which was given by the Verkhovna Rada of Ukraine; laws of Ukraine; bylaws governing legal relations in this issue.

Currently, there is an acute problem regarding the legal regulation of the institution of citizenship in Ukraine, in particular, in the issue of dual citizenship, which needs to be addressed immediately at the legislative level. Until now, the legislation of Ukraine does not prohibit dual citizenship or the possibility of having a second citizenship. Moreover, the legislator has not defined any sanctions for multiple citizenship. It is not established how exactly the citizens of Ukraine should declare their second citizenship. After all, in our state there are no forms of fixing dual citizenship. It is currently almost impossible to prove the existence of dual citizenship.

Therefore, dual citizenship needs a balanced policy, which would be based on the objective trend of this phenomenon spread in the context of globalization in Ukraine. In our opinion, it is expedient to enshrine in the Law of Ukraine “On Citizenship of Ukraine” the provisions on the obligation of a Ukrainian citizen to report the facts of dual citizenship and the introduction of criminal liability for

violation of this obligation, as well as restrictions on dual citizenship to hold public authorities of any level.

References

1. Busel, V. T. (2005), *Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language*, Perun, Kyiv–Irpin.
2. Shemshuchenko, Yu. S. (2003), *Legal Encyclopedia*, Vol. 5, Ukr. Encyclopedia, Kyiv.
3. Rabinovich, P. M. (2007), *Fundamentals of the General Theory of Law and the State*, Krai, Lviv.
4. Teremetskiy, V. I. (2012), “The concept of administrative and legal regulation in the field of taxation”, *State and Region*, Series “Law”, № 1 (35), pp. 50–54.
5. Skakun, O. F. (2010), *Theory of State and Law*, Legal unity, Kyiv.
6. Malko, A. V. (2004), *Incentives and Restrictions in Law*, Yuryst, Moscow.
7. Bobylev, A.I. (2002), “Theoretical problems of legal regulation”, *Law and Policy*, № 8, pp. 10–16.
8. Shundikov, K. V. (2001), *Legal regulation mechanism*, Saratov, pp. 54.
9. Surzhynskiy, M. I. (2007), “Constitutional and legal regulation of the community of Ukraine”, *State and Law*, № 3 (37), pp. 189–195.
10. Pohorilko, V. F. and Fedorenko, V. L. (2006), *Constitutional Law of Ukraine*, Pretsedent, Kyiv.
11. Kravchenko, V. V. (2007), *Constitutional Law of Ukraine*, Atika, Kyiv.
12. Fritskiy, O. F. (2003), *Constitutional Law of Ukraine*, Yurinkom Inter, Kyiv.
13. Rubach, L., Milorava, M., Kotsiuba, V. (2009), *Citizenship: acquisition and termination*, Kyiv.
14. *Legislation and normativ-legal acts, which regulate migration processes, registration of individuals, citizenship issues, registration of documents* (2007), Vol. 1, Kyiv.
15. Constitution of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", Constitution dated June 28, 1996, №254к/96-ВР, Verkhovna Rada of Ukraine, *Official Bulletin of Ukraine* dated October 01, 2010, № 72/1. Art. 2598.
16. Ukraine (2001), "On citizenship of Ukraine": Law of Ukraine dated January 18, 2001, № 2235-III, *Official Bulletin of Ukraine* dated March 16, 2001, № 9, Art. 342.
17. Lutsishyn, H. I. and Matkovskiy, I. Y. (2018), “Challenges and threats of hidden dual citizenship in modern Ukraine”, *Scientific journal “Politikus”*, Vol. 2, pp. 44–49.

Пекарчук В. М.,доктор історичних наук, професор,
начальник юридичного факультету,Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7750-1474;**Гавриш Н. Р.,**

слухач 361-ої навчальної групи,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ

У статті розкрито поняття категорії «правове регулювання» та визначено сутність нормативно-правового регулювання інституту громадянства в Україні. В межах проведеного дослідження проаналізовані різні підходи до визначення поняття «правове регулювання» в юридичній науці та літературі. Встановлено, що на сьогодні серед науковців відсутня єдність позицій стосовно визначення сутності й поняття правового регулювання. Правове регулювання є специфічною діяльністю, яка є засобом упорядкування та регламентації суспільних відносин за допомогою норм права. Зазначено, що правове регулювання здійснюється за допомогою спеціальних юридичних засобів, до яких зараховуються правові явища, що виражаються в настановах, діяннях і технологіях, за допомогою яких задовольняються інтереси й потреби суб'єктів правовідносин і відбувається досягнення соціально корисних цілей.

З'ясовано, що систему конституційно-правових норм, що регулюють питання громадянства, утворює інститут громадянства, джерелами якого є: Конституція України; чинні міжнародні договори України з питань громадянства, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; закони України; підзаконні акти, що регулюють правовідносини у цій сфері.

Дійшли проміжного висновку, що нормативно-правове регулювання інституту громадянства за допомогою нормативно-правових актів упорядковує суспільні відносини у сфері набуття та припинення громадянства, а також під час вирішення інших питань, пов'язаних із громадянством. Ці нормативно-правові акти, належним чином упорядковані, утворюють певну систему, вони не існують ізольовано, а перебувають у тісній взаємодії з іншими нормативно-правовими актами, якими унормовано суміжні правовідносини.

Досліджено сутність громадянства України, а також визначено підстави для набуття громадянства України. Проаналізовано проблеми щодо правового регулювання інституту громадянства, зокрема, в частині подвійного громадянства, які потребують невідкладного вирішення на законодавчому рівні. На сьогодні подвійне громадянство потребує виваженої політики, яка базувалася б на об'єктивній тенденції поширення цього явища в умовах глобалізаційних процесів в Україні.

Ключові слова: *правове регулювання, нормативно-правове регулювання інституту громадянства в Україні, громадянство України, подвійне громадянство, національне законодавство.*

UDC 340.15

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.02.103

Zozulia Ye. V.,

Doctor of Sciences (Law), Professor, Professor of the Department of
General-legal disciplines, Donetsk Law Institute of Ministry
of Internal Affairs of Ukraine, Mariupol, Ukraine
ORCID: [0000-0002-8114-1133](https://orcid.org/0000-0002-8114-1133);

Hanzha Ya. K.,

officer,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

UKRAINE AS A UNITARY STATE

The article analyzes the concept of a unitary state, considers decentralization in unitary states, and studies the views of various scientists on the processes of decentralization in unitary states. The most optimal form of government for Ukraine is determined to be a unitary republic with an expanded list of delegated powers to the regions.

Key words: decentralization, deconcentration, devolution, delegation, unitarity, unitary state.

Target setting. The Constitution of Ukraine contains special sections devoted to the territorial system, which develop the constitutional principle of unitarism, which is the basic value of the constitutional order of our state. Today, the vast majority of the world's sovereign states, especially European ones, are unitary. Modern Ukraine, like any other state in the world, is not a homogeneous nation-state entity, but its unitarity is indisputable.

The Ukrainian state has historically developed as a unitary entity, and therefore for Ukraine the unitary state system is more natural and historically formed. The independence of local self-government should be expanded through further decentralization and democratization in the exercise of state power. We need to build a modern Ukraine with a modern legal system, based on best practices, but not trying to copy even the best world models, remembering that throughout the state, except for the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol, ethnic Ukrainians make up the majority. Thus, for our state, the optimal form of government is a unitary decentralized state with the recognition and guarantee of the rights of territorial communities as the primary subjects of local self-government.

Actual scientific researches and issues analysis. Among the most important scientific studies on the problems of decentralization and unitarism should be mentioned the works of such famous researchers and scientists as O. M. Boryslavska, P. V. Vorona, V. D. Volkov, I. B. Zaverukha, N. V. Kaminska, Yu. V. Kovbasiuk, L. A. Pustovoit, O. P. Skorokhod, A. M. Shkolyk and others.

A number of studies on the organization of unitarity in the context of decentralization have been carried out by domestic scientists such as A. Tkachuk, V. Averianov, S. Romaniuk, V. Ponomariov, S. Sakhanenko, M. Derkach.

The purpose of the article is to analyze the unitarity of modern Ukraine and the prospects for the development of Ukraine as a unitary-decentralized state.

The statement of basic materials. A form of government is unitarity in which administrative-territorial units do not have the status of state formation. In a unitary state there are single for the whole country the highest bodies of state power, the legal system, the constitution, the armed forces.

The etymological dictionary of the Ukrainian language defines that “unitary - the only one that forms a single whole”, and from the French means “unitaire” – “the same” associated with the Latin unitas “unity, a single whole”, formed from the Latvian ūnus “one” [1, p. 36].

A clear definition of the term “unitary stat” is given by the encyclopedic dictionary of public administration, according to which a unitary state is the only centralized state, not divided into self-governing units. As a form of government, it is characterized by its features:

- single territory (there is an administrative division, but administrative units do not have political independence, although some may be granted the status of autonomy (self-government) – national, territorial, cultural);

- a single constitution that applies throughout the country without any restrictions;

- a single system of supreme bodies of state power – the head of state, parliament, government, judiciary, whose jurisdiction extends to the entire territory of the country;

- a single system of law and a judicial system (including a single citizenship);

– a single state budget, financial, tax and other systems.

Unitarity involves the centralization of the entire organizational structure of public administration, direct or indirect control over local authorities and local governments. At the same time, most modern democracies have elected local governments, to which the state delegates part of its functions as collection of local taxes, landscaping, construction, development of education, health care, etc. [2, p. 160].

Thus, a unitary state does not consist of state formations, but of administrative-territorial units, the legal status of which is determined by the central government and is enshrined in the basic law and the constitution. The unitary nature of the existing states means that their territory is inextricably linked, marked by internal unity and has no signs of statehood, as is typical of the constituent parts of federal states [3, p. 88].

Centralized unitary countries are characterized by the fact that management at all lower territorial levels is carried out by an administration appointed by the highest executive bodies of a state government.

Relatively decentralized unitary states are characterized by a combination of direct local government with local self-government: at the highest (region) and/or middle (district) subnational territorial levels, executive bodies of general competence and municipal bodies function simultaneously.

Decentralized unitary states are characterized by the fact that local authorities are formed independently of the central government (elected by the population, etc.) and have significant powers in resolving local issues in a certain territory.

Today, according to the Constitution, Ukraine is a unitary state, consisting of 24 regions, two cities of national importance – Kyiv and Sevastopol – and the Autonomous Republic of Crimea (the last two entities are temporarily occupied by the Russian Federation). The unitary status of Ukraine is enshrined in Article 2 of Section 1 of the Constitution of Ukraine [4].

The territorial structure of Ukraine is based on the principles of unity and integrity of the state territory, a combination of decentralization and centralization of state power; balance and socio-

economic development of the regions, taking into account their historical, economic, environmental, geographical and demographic characteristics, ethnic and cultural traditions.

The unitarity of a state, its integrity and inviolability cannot be considered in isolation, because sovereignty and territorial integrity are a key to the existence of any state, as they form the basis without which it cannot function. Their guarantee and provision are one of the main tasks in the field of national security of any state.

The Constitution of Ukraine describes the unitary system of Ukraine in a special section “Territorial system of Ukraine”, which defines its principles, including unity and integrity of state territory, a combination of centralization and decentralization in the exercise of state power, its balance and socio-economic development of regions, considering their historical, economic, environmental, geographical and demographic characteristics, also ethnic and cultural traditions. The principle of unitarity of the territorial system is also defined by the implicit norms devoted to territorial integrity, principles and mechanisms of realization of the public power and public management. The unitary system of Ukraine is characterized by an administrative-territorial system, the system of which consists of the Autonomous Republic of Crimea, regions, districts, cities, districts in cities, towns and villages. The administrative-territorial system is a territorial and administrative organization of the state both inside and outside, which is the basis for the public services to the population and the management of public affairs at the central, regional and local levels. There is also the principle of unitarity of the territorial system, which is defined by the implicit norms devoted to territorial integrity, principles and mechanisms of realization of the public power and public management.

In this regard, Nadutyi A.V. notes “the presence of its own territory is an integral feature of statehood, and indivisibility and integrity - the essential characteristics of the territory of a sovereign state. The principle of integrity of the state territory is aimed at ensuring the inseparability of the constitutive element of the state – that is the territory” [5, p. 30].

Undoubtedly, no state can function without sovereignty and territorial integrity since their guarantee and provision are one of the

main tasks in the field of ensuring the national security of any state, its constitutional order. We agree that the integrity and inviolability of the territory of the state are its defining legal characteristics and require appropriate guarantees and special legal protection. Given the political and social challenges of today, the urgency of this problem for the Ukrainian state is constantly growing.

The same opinion has O. O. Iliashko, who points out that ensuring the territorial integrity of Ukraine is an integral part of the legal mechanism for ensuring the constitutional order and sovereignty of the state. Such a mechanism consists of constitutional and legal guarantees of unity, integrity and inviolability of the territory of Ukraine, as well as a legitimate constitutionally regulated procedure for changing the state border [6, p. 38].

Thus, the unitary state of its integrity and inviolability should be considered as one integral phenomenon, because inviolability is a principle of public international law, according to which the territory of a state is inviolable from encroachment by other states through force, which violates the integrity of a state and if there is no integral territory, then it is impossible to build a system.

Thus, the state with a unitary form of government ensures state integrity and includes certain territorial entities endowed with special powers of a non-state nature. That is, the composition of a unitary state may include autonomies, and in addition, the unitary state may well consist of such autonomies, the main thing is that these territorial entities do not have the status of a state entity.

Thus, the new definition of a unitary state can be offered. Unitary is the state, the territory of which is single, but is divided into administrative-territorial units (districts, regions), which are subordinate to the central authorities and do not have sovereign rights.

To further study the problems of unitarity of modern Ukraine and the prospects for the development of Ukraine as a unitary-decentralized state, it is necessary to define the concept of decentralization.

A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language interprets the “decentralization” concept as a system of government in which part of the functions of central government passes to local governments; abolition or weakening of centralization [7].

Thus, decentralization should be understood as the process of expanding and strengthening the rights and powers of administrative-territorial units or lower bodies and organizations while narrowing the rights and powers of the center to optimize and improve the management of socially important affairs, the fullest realization of regional and local interests.

Nowadays scientists distinguish three main forms of decentralization – ecentration, devolution and delegation.

Deconcentration involves shifting administrative responsibilities from ministries and other central executive bodies to the regional and local administrative levels by establishing appropriate units of central executive bodies and transferring a number of decision-making powers.

The devolution aims to strengthen local authorities by delegating to them powers, responsibilities and resources to provide service delivery infrastructure, support the health and safety of citizens, shape and implement various policy areas at the local level.

By delegation, public authorities delegate the authority to organize the implementation of certain functions to semi-autonomous from the central government institutions for regional planning and development agencies, state enterprises, as well as multi-purpose or specially created public authorities [8].

The opinion of Z. O. Siryk should be agreed, since he notes that “in Ukraine there is a use of the consolidation practice of local governments at the local and district levels to increase the efficiency of economic and industrial relations, which have historically developed, in particular, within industrial agglomerations. The creation of such administrative-territorial entities will significantly increase the level of resource provision of local government functions, and thus make them independent in addressing territorial development issues and, accordingly, reduce the amount of subventions and equalization subsidies from the state budget.

In modern conditions Ukraine sees the need to implement more widely the mechanism and tools to ensure cooperation and unification of village, settlement, city councils to address the issues of socio-economic development of territories. The legislative basis is created for this [9, p. 122].

Constitutional consolidation of the municipal dualism principles, which states the ability of local governments to address issues of local importance and to participate in the resolution of state affairs through the exercise of delegated powers. This will ensure the implementation of the provisions of the European Charter of Local Self-Government and the constitution of national traditions of local self-government, as well as provide an opportunity to combine the principles of decentralization of public power and subsidiarity in the functional-competent mechanism of local self-government [10].

Conclusions. Thus, the unitarity is manifested through the centralization of public administration, direct or indirect control over municipal authorities. Instead, most modern democracies have elected local governments to which the state has delegated some of its functions at the local level.

A unitary state is a single integral state, the territory of which is divided into administrative-territorial units that do not have the status of state entities and do not have sovereign rights. The process of decentralization of power in developed unitary countries was characterized by appropriate preconditions, in particular: social, economic and political. Decentralization has its own development trends, in particular, the democratization of domestic relations, increasing the responsibility of state power to the people.

The effectiveness of decentralization in unitary countries is manifested in the principle of building inter-budgetary relations, despite the tradition of existence in such states of the budget system built on the principle of budgetary unitarism, more optimal and effective should be considered the introduction of a system based on so-called “budget federalism”, which is characterized by the delimitation of budgetary rights and powers in the field of formation and expenditure of budgetary funds between the state and local authorities.

For the proper implementation of its powers and functions by the central level of government should be created an appropriate control mechanism, the basis of which is judicial (constitutional supervision) and some special procedures (referendums, impeachments, dissolution of parliament, etc.). The most optimal variant of the form of government for Ukraine is a unitary republic with the expansion of powers delegated to the regions.

References

1. Melnychuk, O. S. (2012), *Etymological dictionary of the Ukrainian language*, Scientific thought, Kyiv.
2. Kovbasiuk, Y. V., Troshchynskiy, V. P., Surmin, Y. P. (2010), *Encyclopedic dictionary of public administration*, NAPA, Kyiv.
3. Ponomariov, V. (2018), Features of decentralization of power in the unitary states of the world, *Theoretical and applied issues of state formation*, Issue 22, pp. 82–90.
4. Ukraine (1996), *The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine*, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/96> (accessed 04.09.2020).
5. Nadutyi, A. V. (2016), "Territorial unity, integrity and inviolability: on the question of the relationship of concepts", *Law and Security*, Issue 1, pp. 29–34.
6. Iliashko, O. O. (2018), "Ensuring the territorial integrity and inviolability of Ukraine: national and international legal aspects", *Scientific notes of Tavriia National University named after V.I. Vernadskiy. Series: Legal Sciences*, Vol. 29 (68), Issue 3, pp. 33–39.
7. Busel, W. T. (2005), *Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language*, Perun, Irpen.
8. Romaniuk, S. A. (2018), *Decentralization: theory and practice: monograph*, NADU, Kyiv.
9. Sirik, Z. A. (2015), "Administrative and territorial structure of France: current experience for Ukraine", *Regional economy*, Issue 3, pp. 116–124.
10. The concept of amending the Constitution of Ukraine, available at: <http://khpg.org/index.php?id=1372332292> (accessed 04.09.2020).

Зозуля Є. В.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальноправових дисциплін,
Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8114-1133>;

Ганжа Я. К.,

слухачка 361-ої навчальної групи,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

УКРАЇНА ЯК УНІТАРНА ДЕРЖАВА

У статті проаналізовано поняття унітарності, розглянуто децентралізація в унітарних державах, вивчено погляди різних учених на процеси децентралізації в унітарних державах. Визначено, що найбільш оптимальнішим варіантом форми державного устрою для України є унітарна республіка з розширеним переліком делегованих повноважень регіонам.

У Конституції України містяться спеціальні розділи, присвячені територіальному устрою, які розвивають конституційний принцип унітаризму, що є базовою цінністю конституційного ладу нашої держави. Сьогодні переважна більшість суверенних держав світу, а особливо європейських, є унітарними. Сучасна Україна, як і будь-яка інша держава світу, не є однорідним національно-державним утворенням, але її унітарність беззаперечна.

Українська державна історично складалась як унітарне утворення, а тому для України більш природним та історично сформованим є саме унітарний державний устрій. Слід розширити самостійність місцевого самоврядування за рахунок подальшої децентралізації і демократизації у здійсненні державної влади. Треба будувати новітню Україну з сучасною правовою системою, орієнтуючись на передовий досвід, проте не намагаючись копіювати навіть найкращі світові зразки і пам'ятаючи, що на всій державній території, за винятком Автономної Республіки Крим та Севастополя, етнічні українці складають більшість населення.

Визначено, що децентралізація має власні тенденції розвитку, зокрема, демократизація внутрішньодержавних відносин, підвищення відповідальності державної влади перед народом. Ефективність децентралізації в унітарних країнах виявляється її у принципі побудови міжбюджетних відносин, тобто незважаючи на традиції існування в таких державах бюджетної системи, побудованої на принципі бюджетного унітаризму, більш оптимальним і ефективним слід вважати запровадження системи, побудованої на принципі так званого «бюджетного федералізму», для якого характерним є розмежування бюджетних прав і повноважень у сфері формування та витрачання бюджетних коштів між державою та місцевими органами.

Доведено, що для належного здійснення центральним рівнем влади його повноважень і функцій створено відповідний механізм контролю, основою якого є судовий (конституційний нагляд) та деякі спеціальні процедури (референдуми, імпічменти, розпуск парламенту тощо). Найбільш оптимальним варіантом форми державного устрою для України є унітарна республіка з розширеним переліком делегованих повноважень регіонам.

Ключові слова: децентралізація, деконцентрація, деволуція, делегування, унітарність, унітарна держава.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА:
ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА**

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 2 (8)**

Відповідальний за випуск

Олефір Л. І.

Коректор

Сила Л. М.

Комп'ютерна верстка і макетування

Олефіренко В. М.

За достовірність інформації в статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 22.12.2020 р. Формат 60×84/16.

Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 6,51.

Тираж 100 пр. Зам. № 55/20.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.